

TARTU ÜLIKOOL
Usuteaduskond

Leevi Lillemäe

JEESUS JA VARISERID
SÜNOPTILISTES EVANGEELIUMITES

Magistritöö

Juhendaja: dr. theol. Ain Riistan

Põlva 2017

Sisukord

Eessõna

Sissejuhatus.....5

1. Jeesus ja variserid ajaloolises kontekstis.....10

1.1. Variserid I sajandil.....10

1.2. I sajandi judaismi määratlemine.....11

1.3. Jeesuse ja variseride sotsioloogiline ja poliitiline kontekst.....13

1.3.1. Jeesus - Galileas kasvanud juut.....14

1.3.2. Jeesus, variserid ja tempel.....15

1.4. Kas variseride liikumine oli sekt?.....16

1.5. Kirjalikud allikad variseridest.....17

1.5.1. Uus Testament.....18

1.5.2. Josephus.....18

1.5.3. Rabiinlik kirjandus.....19

1.6. Jeesus ja variserid teiste religioossete liikumiste keskel.....20

1.7.1. Esseenid.....20

1.7.2. Saduserid.....21

1.7.3. Jeesusliikumine.....22

1.7. Kaasaja uurijate portree variseridest.....22

1.8. Kokkuvõte.....23

2. Jeesus ja variserid Toora tõlgendamise traditsioonis.....24

2.1. Jeesus ja variserid kui Toora õpetajad.....24

2.2. Toora igapäevaseks järgimiseks kohandamise vajadus.....25

2.3. Jeesus, variserid ja suuline Toora.....26

2.4. Kokkuvõte.....28

3. Jeesus ja variserid sünoptiliste evangeeliumite kontekstis.....29

3.1. Jeesus ja variserid sünoptilistes evangeeliumites.....29

3.1.1. Markuse evangeelium.....30

3.1.2. Matteuse evangeelium.....31

3.1.3. Luuka evangeelium.....	34
3.1.3.1. Variserid Q-allikas.....	36
3.2. Jeesus ja variserid tähendamissõnades.....	37
3.3. Jeesuse ja variseride vestluste retooriline analüüs.....	38
3.4. Jeesuse ja variseride konsensus.....	39
3.5 Jeesus ja variserid vägivalda kirjeldavas retoorikas.....	40
3.5.1. Vägivalla retoorika Markuse evangeeliumis.....	40
3.5.2. Vägivalla retoorika Matteuse evangeeliumis.....	41
3.5.3. Vägivalla retoorika Luuka evangeeliumis.....	47
3.6. Kokkuvõte.....	47
4. Jeesuse ja variseride narratiiv kui varakristlike gruppide	
identiteedimarker.....	48
4.1. Varakristlike kogukondade identiteediotsingud.....	48
4.2. Vastuolud juutide ja paganate vahel.....	49
4.3.. Variseride vaidlused Jeesusega kui autoriteediküsimus.....	50
4.3.1. Identiteediotsingute näide: juudikristlik Matteuse	
kogukond.....	51
4.4. Variser Jeesus variseride keskel (H.Maccaby väide).....	52
4.5. Mida muudab väide, et Jeesus oli variser?.....	54
4.6. Kokkuvõte.....	55
Kokkuvõte.....	57
Kasutatud kirjandus.....	58
Summary.....	62

Eessõna

Kui ma 1996.a. sügisel Tartu Ülikooli usuteadust õppima asusin, ei võinud ma aimatagi, et teoloogiõpingutest kujuneb minu elus nüüdseks üle kahe aastakümne pikkune teekond. Sellel tõusude ja mõõnadega teekonnal olen võinud õppida religiooni- ja usuteaduse erinevaid distsipline. Käidud teel on saanud läbi katsutud minu usulised tõekspidamised kui ka isiksuseomadused.

Olen väga tänulik kõikidele Tartu Ülikooli usuteaduskonna õppejõududele, kelle loengutes olen võinud olla ja kes mind sageli kui “kadunud poega” heatahtlikult õppetöösse uuesti kaasasid.

Tahan tänada töö juhendajat dr Ain Riistanit, kelle Uue Testamendi teoloogia ja eksegeesi loengud innustasid mind edasi uurima ka käesoleva uurimistööga seonduvaid probleeme.

Siinkohal tahan tänada oma vanemaid nende tingimusteta toetuse eest kogu minu õpingute jooksul. Ma olen eriliselt tänulik oma abikaasa Rahelile, kes kaasa elas igale minu eksamile ja oma uneajast redigeeris minu kirjatöid.

variserid – Uues Testamendis judaistlik uskkond,
kes paistis silma pühade tekstide
sõnasõnalise tõlgendamisega;
silmakirjateenrid, vagatsejad.
Võõrsõnastik (täiendatud 2015)¹

Sissejuhatus

Uue Testamendi kohta on peaaegu võimatu leida sellist teemat, millest ei oleks kirjutatud terve raamatukogu jagu teoseid. Kuid siiski on võimalik leida ka üleekspluateeritud teemade hulgast üllatavalt uusi lähenemisi ja kunagiste seisukohtade ümberhindamisi. Teiste teadusharudega sarnaselt on Uue Testamendi teadused pidevas uuenemises, mis küll võivad kaugemalt teoloogia üldpildi vaatlejale märkamatuks jääda. Evangeelse teoloogia printsiibi kohaselt aga ei pea Piiblit ainult keeleliselt tõlkima, vaid ka selle mõtet ning tähendust ikka ja uuesti kaasaega tooma. Sellise vastutuse koorma all on iga teoloog olenemata sellest, kus ta seisab või istub, olenemata sellest, kas ta räägib või vaikib.

Uues Testamendis on palju neid teemasid, mille tänapäevaste teoloogiliste seisukohtadega arvestamine vajab uusi lähenemisi ja teiste teadusharudega arvestamist. Näiteks tänapäevane arusaam inimesest ja tema soolisusest, rahvusest ning usulisest mitmekesisusest nõuab uuesti Uue Testamendi mitmete teemade uut eksegeesi ja hermeneutilist ülevaatamist. Tänapäeval üha enam esile kerkiv usuline äärmuslus ning religiooniga põhjendatud vägivald vajab kristlike teoloogide tööd selleks, et Uus Testament oleks jätkuvalt inspireeriv allikas, millest võiks leida suuniseid inimestevaheliste pingete lahendamiseks.

Töö eesmärk ja uurimisülesande püstitamine

Käesoleva magistritöö teema on *Jeesus ja variserid sünoptilistes evangeeliumites*. Teema on valitud lähtuvalt isiklikust huvist ja praktilisest vajadusest. Oma bakalaureusetöös uurisin “püha” mõistet Mary Douglase religiooniuuringute taustal.

¹ Võõrsõnastik, 3., täiendatud ja ümbertöötatud trükk. TEA Kirjastus, Tallinn, 2015, 757.

Käesolevas uurimistöös, mis võiks olla kaudselt järg eelnevale, on vaatluse all sünoptiliste evangeeliumite raamistuses see, mis oli I sajandi religioossete inimeste jaoks usuliselt oluline ehk püha. Selle "püha" üle vaidlused on talletunud Jeesuse ja variseride suhteid kirjeldavatesse narratiividesse. Jeesuse ja variseride uurimisel on praktiline vajadus. Siinkohal olgu nimetatud olulisemad.

Esiteks, igal pühapäeval loetakse kirikutes ja kogudustes lugusid Jeesusest ja variseridest ning kuulajad võivad seepeale küsida: "Miks Jeesus ja variserid olid teineteise vastu?", "Mis olid nende vastuolu põhjused?", "Kas ja miks variseridest juudid tapsid oma Messia?", "Kes ja kus on meie kaasegsed "silmakirjalikud variserid"?"², "Kuidas peaks me neisse suhtuma?" jne.

Teiseks, nimetusest "variser" on saanud igapäevases kõnepruugis sümbol silmakirjalikkusest, kahepalgelisusest ja eluvõõrast vagadusest. Variseridest jutustavad tekstilõigud Uues Testamendis kujundavad jätkuvalt ettekujutust sellest, millised olid Jeesuse ja juutide omavahelised suhted. Ikka ja jälle otsitakse vastust küsimusele, missugune peaks olema kristlaste hoiak juutidesse või juutlusesse ning sellest lähtuvalt ka teistsuguste vaadete ja kommetega inimestesse. Variseride ja Jeesuse konfliktid on saanud teatavaks mustriks, mida on ajaloos kasutatud antisemitismi või usuga põhjendatud vägivalla õigustuseks. Kunagiste variseridega seotud probleemid sisemise vagaduse ja välise vormi, kirjapandud teksti ja selle tõlgendamise vahel on ka tänapäeval usklike inimeste vaidlusteemad.

Kolmandaks, Jeesuse ja variseride suhe on köitnud paljusid judaismi, algkristluse ning I sajandi ajaloo uurijad. Sellest, et variseride vastu pole ka teoloogide huvi kadunud ja variseridega seotud teemad on jätkuvalt olulised, räägivad nüüdisaegsete eksegeetide uurimistööd³. See kõik tõendab, et Uue Testamendi ja judaismi uurijad näevad jätkuvalt vaeva püüdmaks luua selgem ja vastutustundlikum pilt Jeesusest ning variseridest ja nende taustal nii juutidest kui ka paganatest.

2 Antud teemal kirjutamise vajalikkuses veendusin, kui uurimistööst rääkides soovitati mul mitmeid kordi lisada töösse empiiriline uuring kaasaja usuringkondades olevatest "variseridest".

³ Näiteks 2015.a. avaldas Oxfordi ülikooli Uue Testamendi õppejõud Mary Marshall põhjaliku uurimistöö *The Portrayals of the Pharisees in the Gospels and Acts*. Vandenhoeck & Rubrecht GmbH & Co. KG, Gottingen, 2015.

Miks kirjutada uurimistööd Jeesusest ja variseridest? Sarnaselt on küsinud Jakob Neusner ja Bruce D.Chilton 2007.a ilmunud artiklitekogumiku *In Quest of the Historical Pharisees*⁴ eessõnas. Variseride ajalooga äärmise põhjalikkusega tegelenud teadlased on veendunud, et teema on aegumatu ja ammendumatu kahel põhjusel.

Esiteks on suurem osa varisere käsitlevaid kirjanduslikke allikaid seotud Naatsareti Jeesusega. Teiseks on variserid olnud judaismi väga raske ja murrangulise perioodi tunnistajateks ning oma olemasoluga kujundanud judaismi arengu kulgu.⁵ Seega on nii judaismi kui ka kristluse jaoks olulised I sajandil aktiivselt tegutsenud ja märkamatuks kadunud, kirglikud Jeesuse teoloogilised oponendid või siis vaiksed toetajad – variserid.

Käesoleva töö uurimisülesandeks on sünoptilistes evangeeliumites Jeesuse ja variseride vastuseisu või selle puudumise põhjuste markeerimine varakristlike kogukondade kujunemise taustal. Eesmärki aitab saavutada uuema kirjanduse abil eksegeetide ja teadlaste seisukohtade võrdlemine. Selleks, et oleks võimalik keskenduda ajalooliselt esimese sajandi sündmustele, aega, kui juudid kaotasid Jeruusalemma templi ning esimesed kristlased pidid leidma ja looma oma usulise identiteedi, olen teemakäsitletuse piiritlenud sünoptiliste evangeeliumitega. Uurimisteema jääb Uue Testamendi teoloogia ja eksegeesi valdkonda, kuid puudutab judaismi ajalugu ning religioonisotsioloogiat.

Uurimismetodoloogia

Selleks, et leida vastused uurimisküsimustele olen läbi lugenud valimisse kogutud teemakohase kirjanduse. See tähendab, et olen valimis olevad raamatud ja teadusartiklid läbi töötanud ja neis leidunud uurimisteemaga kokkusobivad seisukohad. Seejärel olen tihekirjelduse abil need töös esitanud. Kokkuvõtetes olen

⁴ Neusner, Jakob. Chilton, Bruce D. In *Quest of the Historical Pharisees*, Baylor University Press, 2007.

⁵ Neusner, Chilton. In *Quest of the Historical Pharisees*. 7.

sõnastanud uurimistulemused koos omapoolse hinnanguga.

Teema senisest uuritusest

Kristlikus teoloogias ei ole olemas arvatavasti ühtegi teist teemat, mida oleks rohkem uuritud kui seda on Jeesuse elu ja tema kaasaegsed. Judaismis ei ole huvitavamalt ja teisest küljest keerukamat teemat kui juutide Toora ja selle tõlgendamine. Minu uurimistöös on mõlemad, nii kristlik kui judaistlik valdkond, omavahel põimunud. Jeesuse ja variseride suhteid on palju uuritud nii judaismi kui kristluse uurijate poolt. Seoses arheoloogiliste leidude ja ka ajas muutunud arusaamade tõttu on kõnesolev teema vajanud uuesti kriitilist ülevaatamist. Uue Testamendi uurimine on taas avastanud Jeesuse teoloogilised oponendid, nende seas variserid, mis on nad toonud teadlaste huviorbiiti.

Teema kohta *Jeesus ja variserid sünoptilistes evangeeliumites* ei ole eestikeelset akadeemilist uurimistööd kirjutatud. Jeesuse ja variseride teema leiab põgusalt käsitlemist teoloogia õppekirjanduses, usuteadust puudutavates artiklites ning ilukirjanduses⁶.

Uurimistöös kasutatud tähtsamad allikad

Uurimistöös olen kasutanud kaasaegsemaid teoseid, mis kajastavad uuemaid seiskohti, milleni on antud teemat käsitlenud autorid jõudnud.. Töös olen kasutanud John P. Meieri sariteoseid *Marginal Jew, Rethinking the Historical Jesus* kolmandat (v.a.2001) ja neljandat (v.a. 2009) osa, samuti Craig S. Keeneri, James D.G. Dunn'i, E.P Sandersi ning Jakob Neusneri raamatuid ja artikleid. Uurimisküsimustele on vastuseid aidanud leida Hyam Maccoby ja Geza Vermese teosed. John P. Meier on oma raamatute põhjalikes viidetes soovitanud tutvuda teemakohaste kirjanduslike allikatega. Seda soovitus olen ka kasutanud.

⁶ Variseride rolli ja Toora vagadust on käsitletud Nikos Kazantzakise raamatu "Viimane kiusatus" lisas olevas Ain Riistani järelsõnas (2014.a.).

Terminid ja väljendid

Töös ei ole ma kasutanud variseride ega teiste I sajandi judaistlike usuliikumiste kohta sõna *sekt*. Mulle tundub, et eesti keeles ei ole see mitte usugrupi sotsiaalsust kirjeldav sõna, vaid väljendab rääkijapoolset halvustavat hinnut. Sellise hinnangu andmisest olen püüdnud oma töös hoiduda ja kasutanud neutraalsemaid nimetusi.

Töö koostamisel ette tulnud raskused

Uurimistöö kirjutamise algfaasis tundus teema kergesti piiritletav, kuid variserlust puudutava kirjandusega tutvudes kadus kogu algne kindlustunne. Peagi tekkis küsimus, kas on üldse võimalik leida teemapüstitus arvestades magistr töö formaati. Hiljem tegi töö uurimisküsimuste fookuses hoidmise keerukaks asjaolu, et teadlased on variserlust uurinud suure põhjalikkuse ja detailsusega, seda nii juutlikust kui kristlikust seisukohast lähtuvalt.

Uurimisküsimused ja töö struktuur

Otsin vastust kolmele küsimusele, millele on üles ehitatud järgnev uurimistöö:

1. Kuidas I sajandi Palestiina ajaloolised kontekstid ja teoloogilised paradigmad avavad Jeesuse ja variseride kooslust sünoptilistes evangeeliumites?
2. Milles seisnes Jeesuse ja variseride vaheline vastasseis sünoptilistes evangeeliumites?
3. Missugustele I sajandi religioossete gruppide identiteediotsingutele viitavad Jeesuse ja variseride vastuolud sünoptilistes evangeeliumites?

Töö on jagatud neljaks peatükiks, millele järgneb kokkuvõte. Iga peatüki lõpus on sõnastatud vahekokkuvõte uuritud teema kohta.

1. Jeesus ja variserid ajaloolises kontekstis

Evangeeliume saab lugeda ja nende tunnistust Jeesusest võib uskuda ilma mingisuguse huvita ajaloo vastu. Ajalugu oli aga oluline evangeeliumite autoritele. Evangelistid paigutasid Jeesuse õpetuse ja eluloo ajaloolisse perspektiivi - see tähendas inimestevaheliste probleemide ja pingete keskele. Käesolevas uurimistöös ei saa ajaloost mööda minna. Selleks, et oleks võimalik uurida Jeesuse ja variseride rolli sünoptilistes evangeeliumites, on vaja toetuda ajaloole, milles neid kujutati ja milles neist kirjutati.

1.1. Variserid I sajandil

Teise templi aegses judaismis intensiivistus erinevate juudi religioossete gruppide hulgas Toora käskude tõlgendamine ja praktiseerimine. Seda ajendas ühelt poolt teiste rahvaste mõju suurenemine juutidele ja teiselt poolt arusaam Iisraeli rahva ja Jahve vahelisest lepingust. Väljavalitud rahval tuli Toora käske järgida, kuid rõhutamist leidsid just pühadust nõudvad käsud. Toora järgimisel hakati rõhutama käske, mis nõudsid moraalset või rituaalset puhtust. Just rituaalse puhtuse nõuete järgimisega loodeti kindlustada hellenistlikust kultuurist eraldumist ja eristumist, sest seda peeti paganlikuks praktikaks.⁷

Nii saigi I sajandi judaismis rituaalsete puhtuse reeglite täitmisest Toora järgimise ehtsuse tunnus⁸, mida erinevad religioossed grupid – variserid, saduserid, esseenid, Qumrani kogukond ja hiljem jeesusliikumise järgijad - mõistsid erinevalt.⁹

Hasmonite dünastia valitsemise ajal Palestiinas tekkinud religioossed-poliitilised liikumised, nende hulgas ka variserid, pidasid oma vaimseks ja sotsiaalseks keskuseks Jeruusalemma templit. Saduseride peamiseks tegevuspaigaks ja keskuseks jäigi Jeruusalemm ja sealne tempel. Mõningad religioossed grupid distantseerusid Jeruusalemmast. Erinevatel põhjustel jäadi oma kogukonnaga

⁷ Meier, John P. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. Law and Love. Volume IV.* Yale University Press, New Haven and London, 2009. 350.

⁸ Meier, *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. Law and Love. Volume IV.* 31.

⁹ Meier, *ibid.*, 351.

eemale templiteenistust kritiseerima või siis seda idealiseerima. Toonasest peavoolu juutlusest eraldasid end Qumrani kogukond ja esseendid.¹⁰

1.2. I sajandi judaismi määratlemine

Käesoleva uurimistöö jaoks ei piisa vaid nõ üldandmetest variseride kohta. Selleks, et oleks võimalik eksegeetilise eesmärgiga jõuda sisuliste teemadeni ja leida ülestõstatatud küsimustele vastused, tuleb leida asjakohane kontekst. Kui Maurice Casey peab ajaloolise Jeesuse uurimisel kõige produktiivsemaks I sajandi judaismi konteksti¹¹, siis variseride uurimise puhul ei ole ajaloolises mõttes teisi valikuid olemaski. Judaism ei ole aga kunagi olnud sotsiaalselt suletud süsteem ja seetõttu arvestavad teadlased judaistlikus kontekstis olevate ajastule omaste mõjutustega - hellenismi kui Rooma impeeriumi omadega. Ka John P. Meier rõhutab kontekstuaalsuse printsiipi. Ta hoiatab selle teemaga tegelejaid kiusatuse eest uurida fragmentaarselt, see tähendab vaadelda judaismi erinevaid komponente ja kirjanduses üksikuid varisere puudutavaid ütlusi. Teadlane mõõnab, et parim, mis sellise informatsiooni kokkupanemise juures saadakse, on vaid karikatuur variseridest.¹²

Vastuvaidlematult on Jeesuse elu ja õpetuse teaduslikul uurimisel olnud pikk ajalugu. See, mis mõjutab oluliselt kaasaja kristlaste usku, on just viimastel sajanditel tehtud teoloogiline töö. Mitte alati pole Jeesust nähtud seotuna oma rahvuse ja sünnimaaga. Kristluse tugev seos judaismi ja juutlusega on olnud poleemiline mitte ainult evangeeliumite kirjutajatele, vaid ka läbi kristliku ajaloo.

James Dunn märgib, kuidas Jeesuse elu uurijad Baur, Ritschl ja A. Harnack portreteerisid Jeesuse ajatuks ja rahvusest tarkuse õpetajaks. Selline seisukoht jäi

¹⁰ **Newmann**, Hillel. *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period. A Review of Lifestyle, Values and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran*. Edited by Ruth Ludlam. Brill. Leiden Boston, 2006. 51-53.

¹¹ **Casey**, Maurice. *Jesus of Nazareth. An Independent Historian's Account of His Life and Teaching*. T&T Clark International, 2010.

¹² **Meier**, John P. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus*. Volume III. Companion and Competitors. ABRL, Doubleday, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, 2001. 330.

mõjuma kauaks ja ületas aeg-ajalt esile kerkinud Jeesuse juutlusesse inkorporeerimise katsed.¹³ Teise templi aegset juutide elu uurinud teadlased Jacob Neusner ja Alan Segal on soovitanud rääkida teema keerukuse tõttu judaismist mitmuses.¹⁴ Et oleks võimalik judaismist rääkides hoida fookus olulisemal ja määravamal, on James Dunn välja pakkunud neli põhiteesi, mis iseloomustaksid Jeesuse ja variseride aegset I sajandi judaismi:

- **Monoteism.** Uskumus, et Jumal on ainus.

Monoteismi tunnistamine kuulus iga juudi usutunnistuse juurde, mida Shema palvena kaks korda päevas loeti.

- **Väljavalitus.** Juudid kui lepingurahvas, kellele Jahve on tõotanud anda maa.

Juutide enesemääratluse juurde kuulus uskumus, et Jahve on neid ise valinud olema lepingurahvas.

- **Jahve on lepingumärgiks andnud Toora.** Iisraeli rahva identiteedi juurde kuulus uskumus, et Jahve on usaldanud juutidele Toora, mille käskude pidamine oli lepingurahva ülesanne.

- **Iisrael elas tõotatud maal.** Maa, mida peeti Jumalalt tõotuse järgi antuks ja mille kasutamisest anti omakorda templisse viimiseks ohvriannetus. Seetõttu oli Jeruusalemma tempel juutide religioosse elu ja rahvusliku enesemääratluse keskus. Templiteenistuse toimimise toetuseks tuli igal juudil maksta oma maa viljast vastavad maksud.¹⁵

1.3. Jeesuse ja variseride sotsioloogiline ja poliitiline kontekst

Antiikaja ühiskonnale omaselt oli I sajandi Palestiina religioon tihedalt seotud poliitilise ja sotsiaalse elukorraldusega. Inimesed võisid kummardada uusi jumalusi või lisada vanadele religioossetele praktikatele uuendusi senimaani, kuni see ei

¹³ Dunn, James D.G. *The Partings of The Ways*. Between Christianity and Judaism and their Significance for the Character of Christianity. Second Edition. SCM Press, 2006. 6-8jj.

¹⁴ Dunn. *The Partings of The Ways*. 24.

¹⁵ Dunn. *Ibid.*, 26-44.

lahutanud neid perekonnast ega eemaldanud neid sotsiaalsest grupist, kuhu nad kuulusid. Olla juut tähendas paratamatult osaleda kogukonnas ja arvestada väljakujunenud traditsioonidega juutlikus ühiskonnas. Mingitel ajaperioodidel ei olnud variserid ega ka saduserid toonase ühiskonna poolt mõistetud, sest nad osalesid ühikondlikus elus ja omasid ametikohti Rooma võimu hierarhias.¹⁶

Variseride ühikondlikust mõjust annab tunnistust asjaolu, et Josephus kirjutas oma ajaloolisi ülevaateid valitseva klassi positsioonilt. Ta tõi oma jutustustesse isikuid ja grupeeringuid, kellel oli mõju kogu rahva elule, variserid nende hulgas.¹⁷ Mõjukad isikud elasid tol ajal tavaliselt linnades. Variserid, saduserid ja kirjatundjad võisid elada linnakeskkonnast väljas, kuid võisid sõltuda linna rikkamate ja võimu omavatest elanikest. Enamik linnaelanikke olid riigiametnikud, kaupmehed, käsitöölised ja religioossete ülesannetega seotud inimesed. Variserid, kellest räägitakse evangeeliumites, olid enamuse pärit väikelinnadest ja Galilea küladest. Ainult sünoptiliste evangeeliumite lõpus ja aegajalt Johannese evangeeliumis läheb Jeesus Jeruusalemma, et kohtuda seal variseridega ning teiste valitseva klassi esindajatega.¹⁸

Vahemereäärsetel aladel elavate inimeste igapäevaelu ning suhted määras nn klient-patroon suhe. Peale impeeriumi seadusliku korra vajas Palestiina ühiskond taolist struktuuri, sest see hoidis elutegevust toimimas ning toetas kogukonna koosolemist nendes valdkondades, kuhu seadusandlus ei jõudnud. Antiikses ühiskonnas oli klient-patroon suhe, mis pakkus tuge ka nõrgema sotsiaalse staatusega inimestele. Selle suhtetüübi taustal võib näha variseride endi suhteid kõrgema ühikondliku klassi esindajatega ning hiljem ka Jeesuse ja tema jüngrite omavahelisi sotsiaalseid suhteid. Sama mõttemudel kandub edasi algkristlikku kogukonda tema uss Jeesusesse kui päästjasse, kui vaeste ja nõrgemate patrooni. Eriti väiksemates asulates sõltuti majanduslikult ja sotsiaalselt oma patroonidest. Seeläbi on

¹⁶ **Saldarini**, Antony J. *Parisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society. A Sociological Approach*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, U.K., 2001. 5-6.

¹⁷ Saldarini. *Parisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society. A Sociological Approach*.

35.

¹⁸ Saldarini, *Ibid.*, 46-50.

arusaadav ka Luuka evangeeliumis esile toodud poleemika, kus rahvas on pettunud oma variseridest patroonides. Sellele kohale asetub Jeesus, kelle patroonina nähakse omakorda Jumalat. Jeesus täidab patrooni ülesandeid rahva silmis uuel ja palju tõhusamal moel, mis aga tekitab pingeid rahva endiste patroonidega ehk variseridega.¹⁹

Sageli on arvatud, et ka väiksemates asulates olid süngoogid, mis toimisid variseride kontrolli all olevate keskustena. Pole kuigi tõenäoline, et iga küla suutis soetada omale kalli toorarulli ja korraldada palvuseid selleks eraldatud ruumides. Arvatavasti külavanemad, kes õpetasid ka Toorat ja kellel oli side lähedalolevate sünagoogidega, etendasid olulist rolli, kandes külades poliitilist vastutust ja korraldades igapäevast usuelu. See teeb paremini arusaadavamaks ka külavanemate ja Jeesuse konflikti tagamaad. Jeesust nähti kui sissetungijat, kes ohustas nende külavanemate positsiooni ja harjumuspärast traditsioonilist elulaadi.²⁰

1.3.1. Jeesus - Galileas kasvanud juut

Kristlikus teoloogias on Jeesuse elu uurimiseks erinevaid meetodeid. Järgnev uurimisfookus on seatud paikkonda, kus Jeesus elas ja kus tema vaated kujunesid. Vastavalt uurimisküsimusele on Jeesus asetatud aega, kui ta oli vaid Maarja ja Joosepi poeg.

Evangeeliumite jutustuse kohaselt toimus Jeesuse kujunemine ja hilisem avalik tegevus Galilea piirkonnas. Enne oma jumalike tiitlite pälvimist oli Jeesus juut Galileast, kelle vanemad olid juudid ja täitsid juudi usutavasid. Jeesus kasvas keskkonnas, kus usuline elu ja sotsiaalsed suhted olid toonase judaismi kombel korraldatud Toora järgi. Galilea oli kultuuriliselt teistest Palestiina piirkondadest konservatiivsem. Galilealased pidasid kinni puhtusenõuetest ja rahvas oli lojaalne Jeruusalemma templile. Galilea ajaloo uurimine laseb väita, et teatavad erimeelsused võisid olla Galilea rahva ja variseride vahel juba varem. Seega ei

¹⁹ Saldarini, *Ibid.*, 54-58.

²⁰ Saldarini, *Ibid.*, 53.

pruukinud Jeesus olla Galileas ainuke Toorat ja käske seletav juut, kellel oli vastasseis variseridega ja Jeruusalemma võimuesindajatega.²¹

Traditsiooni järgi jäi Galilea hiljem Jeesuse jüngritele oluliseks paigaks, nagu seda sõnastatakse Markuse evangeeliumi lõpus (Mk 16,7). Galilea kristlaskonnast puuduvad hilisemast ajast tõendid, kui seda ainult Apostlite tegude raamatus põgus Galilea koguduse (Ap 9,31) mainimine.²²

1.3.2. Jeesus, variserid ja tempel

Sünoptilised evangeeliumid annavad piisavalt põhjust väita, et Jeesus suhtus lugupidavalt Jeruusalemma templisse. Näiteks käskis ta enne ohvri (templisse) toomist korraldada oma sotsiaalsed suhted ja alles siis tulla ohvrit tooma (Mt 5,23-24). Pidalitõbise, kes oli terveks saanud, saatis Jeesus sotsiaalse nõude ja religioosse kombe järgi ennast preestritele näitama ja tooma ohvri Moosese seaduses kohaselt (Mk 1,44; Lk 17,14). Nende ja mõningate teiste näidete varal võib Jeesust pidada vagaks juudiks, kes maksis templimaksu (Mt 17,24-27) ja käis harjumuspäraselt sünagoogis (Lk 4,16). Jeruusalemma tempel oli juutidele pühaduse sümbol. Seetõttu kaitsti sajandeid templi pühadust välise määrdumuse eest, mis hoidis seda paika jumalateenistuseks kõlblikuna.²³

Jutustust sellest, kuidas Jeesus ajas kaubitsejad templist välja, tuleb näha pühaduse ja rituaalse puhtuse taotlemise sümbolina. Sanders väidab, et Jeesus puhastas templi selleks, et see võiks paremini täita oma eesmärgi. Tema arvates oli Jeesuse templi puhastamine suunatud templi administratsiooni vastu ja seega ei saa selles näha Jeesuse soovi lõpetada ohvriteenistus. Sanders peab võimalikuks, et kaubandus, mis oli ohvritoomiseks paratamatu, oli võtnud enda alla liiga suure ala templi territooriumist. Rahavahetamine ning ohvrilindude ja -loomadega kauplemine oli

²¹ **Keener**, Graig S. *The Historical Jesus of the Gospels*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2009. 180-181.

²² **Freyne**, Sean. *Jesus a Jewish Galilean. A New Reading of the Jesus-Story*. Published by T&T Clarc International, 2004. 172.

²³ Dunn. *The Partings of The Way*. 49-52.

tunginud selleks lubamatult pühale pinnale. Jeesuse teo motiiviks võis olla Vana Testamendi prohvet Sakarja eshatoloogiline kuulutus Jeruusalemma ja paganrahvaste kohta: "...ja sel päeval ei ole enam ühtegi kaubitsejat vägede Issanda kojas." (Sk 14,20-21).²⁴ Selle seisukoha poolt räägib Dunni tähelepanek, et jeesusliikumisest väljakasvanud juudikristlaste kogudus Jeruusalemmas jäi ka hiljem templile lojaalseks.²⁵

Ka variseride jaoks oli pühaduse ja riitusliku puhtuse teema eriti oluline, sest nii said nad osaleda Jeruusalemma templiteenistuses. Nende vagaduse eripäraks oli see, et nad laiendasid templi pühaduse nõuet templist väljapoole. Variseride liikumise idee oli õpetada kogu Iisreli täitma Toora pühaduse ja puhtuse nõudeid. Pühaduse taotlemist mõisteti kogu rahva ülesandena, kogu Iisrael pidi elama nii nagu preestri templis, et olla lepingus püha Jumalaga, kelle omaks nad end pidasid (n 2Ms 19, 4-6).²⁶ Toora vagadusest lähtuv pühaduse ja rituaalse puhtuse nõudmine võis tingida selle, et varisere hakati kutsuma teistest eraldatuteks.²⁷

1.4. Kas variseride liikumine oli sekt?

Kas variseride liikumist võiks pidada sektiks? Varisere, sadusere, jeesusliikumist ja teisi juutlikke usulis-poliitilisi rühmitusi on teadlaste poolt nimetatud sektiks ning ka nimetusele vastavate meetoditega uuritud. Termin *sekt* jätab aga paljud valdkonnad ja seosed ebaselgeks. Sekt tähendab, et rühmitus on taandanud end ühiskondliku elu peavoolust ja vastandub sellele. Sellised vähemusrühmitused on tavaliselt jäetud ilma võimust, nad on rahulolematud ja olles hüljanud kogukonna, püüavad seda muuta. Saldarini viitab Bryan Wilsoni käsitlusele²⁸ sekti liikidest. Esimene on konversionistlik liikumine, milles oodatakse emotsionaalset muutust

²⁴ Sanders, E.P. *Judaism, Practice & Belief 63 BCE – 66 CE*, SCM Press, London, Trinity Press International Philadelphia, 1992. 363.

²⁵ Dunn, *The Partings of The Ways*. 74.

²⁶ Dunn. *Ibid.*, 54.

²⁷ Dunn. *Ibid.*, 55.

²⁸ Wilson, Bryan. *Magic and the Millennium: A Sociological Study of Religious Movements of Protest Among Tribal and Third-World Peoples*. London: Heinemann, 1973.

kohe ja loodetakse kogeda pääsemist peale seda, kui kurjus on kõrvaldatud. Varakristlik kogukond on paigutud sellesse kategooriasse. Teiseks on revolutsionistlik liikumine, milles oodatakse ühiskondliku korra kokkuvarisemist jumalike jõudude abiga. Selline hoiak on apokalüptilistel gruppidel. Kolmandaks, introversne liikumine, mille liikmed tõmbuvad ühiskonnast tagasi selleks, et seda puhastada. Seda taotlesid esseendid. Neljandaks, manipulatsioonistid, kes näevad õnnelikkust isiklikus subjektiivses pöördumises, millega ohjeldatakse kurjust. Viiendaks näeb Wilson taumatoloogilist liikumist, kus püütakse teatavaid ühiskondlikke hädasid parandada, mitte ei oodata üleüldist elu muutust. Siia gruppi kuuluvad maagid ja ravitsejad koos oma järgijaskonnaga. Kuuendaks on reformistid, kes ootavad jumaliku sekkumise kaasabil ühiskonna muutumist ning millisena Saldarini näeb varisere ja Jeesust koos oma jüngritega. Seitmendaks on utopistid, kes ootavad ilma revolutsioonita, vaid jumalike printsiipide abil maailma muutumist. Saldarini tõdeb, et sellise religioosse grupi määratluse kohaselt ei saa variserlust käsitleda sektina. Wilsoni jaotuse järgi on variserid vaadeldavad reformliikumisena. Märkimisväärne on see, et ka Jeesus koos jüngritega kuulub selles jaotuses samuti reformliikumiste hulka. Reformliikumiste liikumapanevaks jõuks oli ootus, et jumaliku päritoluga sündmused muudavad ühiskonda.²⁹ Sellest lähtuvalt võib tõdeda, et varisere ja Jeesust koos oma jüngritega ühendavad sarnased sotsiaalsed ambitsioonid ja religioossed ootused.

1.5. Kirjalikud allikad variseridest

Jeesuse oponentide kohta on väljaspool Uut Testamenti kirjanduslikku allikmaterjali vähe. Ajaloolise variserluse kohta on oluliseks peetud põhiliseks kolme kirjanduslikku allikat: Uut Testamenti, ajaloolase Josephuse teoseid ja rabiinlikku kirjandust. Viimaste aastakümnete jooksul on teadlased aga üha enam kritiseerinud nende allikate ühemõttelisust ja ajaloolist usaldusväärsust. Seetõttu kirjeldan allikaid mainides ka põgusalt poleemikat ja kriitikat nende aadressil. Minu

²⁹ Saldarini. *Judaism, Practice & Belief 63 BCE – 66 CE*. 70-73.

arvates on suhtumine neisse allikatesse määrava tähtsusega variseride kirjeldamisel ja nende kohta hinnangu andmisel.

1.5.1. Uus Testament

Esimest korda maailma kirjanduses leiab variseride mainimist Uues Testamendis. Filiplaste kirjas peatükis 3 ja salmis 5, mis on oletatavalt kirjutatud aastatel 56-58, tõdeb Paulus, et ta oli Seaduse järgi variser. Rohkem Paulus ei maini varisere, kuid tema kirjadest ja poleemikast juutluse ja Moosese seaduse tähenduse üle võib aimata, et variserlus ei olnud I sajandil ühtne liikumine.³⁰ Kronoloogiliselt järgmisena on variseridest kirjutatud Markuse evangeeliumis, mille koostamise aeg langeb umbes 70ndasse aastasse. Kuid mõlemad teosed, kiri Filiplastele ning Markuse evangeelium on kirjutatud kogukondadele, kes olid väljaspool Palestiinat. Seda arvesse võttes ei tohi unustada I sajandi teisel poolel tekkinud teravat teoloogilist poleemikat juutide, juudikristlaste ning pagankristlaste vahel. Need vastuolud kajastuvad Markuse ja eriti teravalt hilisemas Matteuse evangeeliumis.³¹ Allikate suhtes kriitilisele positsioonile jääv John P. Meier näeb variseride uurimisel evangeeliume problemaatiliseks ja Uut Testamenti tervikuna kui ammendunud uurimisallikat.³²

1.5.2. Josephus

Peale Uue Testamendi on Flavian Josephuse ajaloolised kirjutised variseride tegevuse uurijate põhiliseks allikmaterjaliks. Josephus oli ise I sajandi Palestiinas murranguliste sündmuste tunnistaja. Steve Mason annab teoses *Flavius Josephus on the Pharisees*³³ põhjaliku ülevaate Josephuse suhtumisest variseridesse. Mason kummutab levinud väite, nagu oleks Josephus tahtnud end näidata variserina. Tema suhtumine variseridesse on varieeruv, esseenidega võrreldes valdavalt negatiivne.

³⁰ Meier, John P. *A Marginal Jew, Rethinking the His Historical Jesus*. Volume 3. 300.

³¹ Meier. *Ibid.*, 300-301.

³² Meier. *Ibid.*, 301.

³³ **Mason**, Steve. *Flavius Josephus on the Pharisees*. A Composition - Critical Study. E.J.Brill, Leiden, The Netherlands, 1991.

Ajaloolane kurdab sageli variseride populaarsuse üle rahva seas. Masoni arvates on Josephuse variseride põlgus isiklikku laadi, sest variseride Toora pieteeti ajalookirjutaja kuskil ei halvusta.³⁴ Mason möönab, et variseride roll aristokraatlikult positsioonilt kirjutad teostes on võrreldes teiste teemadega muidugi marginaalne.³⁵

Meier peab Josephust arvestatavaks ajalooallikaks variseride rolli, religioossete praktikate ning sotsiaalsete suhete kohta, sest ta oli ise I sajandi Palestiina pöördeliste sündmuste tunnistajaks. Josephus hindab varisere Toora õpetajatena, kes ise õppisid tundma kirjutatud Toorat ja seetõttu said õpetada rahvast suulist Toorat praktiseerima. Meieri arvates tuleb arvesse võtta, et Josephuse jaoks oli väga oluline kogukondlik rahu ja kord. Josephuse negatiivse suhtumise põhjuseks variseridesse võis olla et ta pidas neid ühiskondliku stabiilsuse kõigutajateks.³⁶

1.5.3. Rabiinlik kirjandus

Rabiinlik kirjandus on võrreldes Uue Testamendi ja Josephuse teostega hilisem. Mišna kirjutamise aeg jääb vahemikku 200-220 pKr, Tosefta 3. sajandisse pKr, Palestiina Talmud 5.sajandisse ja Babüloonia Talmud 6.sajandisse. Nende allikate suhtes ollakse ebakindlal seisukohal, kas tekstides üleüldse räägitakse variseridest. Juutliku traditsiooni kohaselt peetakse I sajandi variseride kohta käivaks heebreakeelseid väljendeid *perusim* ja *perusin*. Kuid need sõnad võivad tähendada: inimene kes on eraldatud, separatist või hereetik. Tuleb arvestada ka sellega, et variserid ei olnud ainukesed I sajandi Toora vagaduse edendajad. Eelpool mainitud silmas pidades peab Meier rabiinlikku kirjandust liialt hiliseks, et selle põhjal modelleerida pilt I sajandi variseride elust ja tegevusest³⁷.

Leebemal seisukohal on Jakob Neusner, kes peab varast rabiinlikku kirjandust variseride traditsioonist mõjutatuks. Neusner peab Mišna tekstide kujunemisel

³⁴ Mason. *Flavius Josephus on the Pharisees. A Composition - Critical Study*. 372-375.

³⁵ **Mason**, Steve. *Josephus's Pharisees: The Narratives*. – In *Quest of the Historical Pharisees*. Edited by Jakob Neusner and Bruce D.Chilton. Baylor University Press, 2007. 37-38.

³⁶ Meier. *A Marginal Jew, Rethinking the His Historical Jesus*. Volume 3. 302-303

³⁷ Meier. *Ibid*. 306.

oluliseks variseride suulise Toora kasutamist. Toora täitmisele keskendudes aitasid variserid hoida juutide indentiteeti Tooraga seotuna, eriti siis, kui Jeruusalemma tempel oli hävitatud.³⁸

1.6. Jeesus ja variserid teiste religioossete liikumiste keskel

Teise templi aegne periood sai kasvulavaks mitmetele poliitilistele ja religioossetele liikumistele. Paljud uurijad on toetunud Josephuse väitele, et just Hasmoneide perioodil said peale variseride alguse ka saduseride ja esseenide liikumised. I sajandi Palestiina religioossete, sageli teistest eraldunud gruppide Toora käskude praktiseerimisest kasvasid välja hilisema judaismi põhilised teoloogilised seisukohad.³⁹

See, et I sajandil oli võimalus üldlause judaismi kontekstis tekkida ja püsima jääda nii erinevatel grupeeringutel ja usuliikumistel, räägib minu arvates judaismi paindlikkusest ja I sajandi Palestiinas Rooma võimu all oleva ühiskonna taluvusest erinevate vagaduslaadide suhtes. Alljärgnevalt koondan lühikese ülevaate usuliste liikumiste kohta, kellel on sünoptilistes evangeeliumites seos variseride ja Jeesusega.

1.6.1. Esseenid

Esseenid on tuntuim religioosne rühmitus, kelle tegevusest on rohkem teada tänu Surnumere äärsete arheoloogiliste leidudele. Esseenid, kuigi neist on jäänud hulgaliselt nende kohta käivat teavet (mida kirjeldab ka Josephus), ei omandanud toonases ühiskonnas kandvat rolli. Teada on, et nad tõmbasid teiste tähelepanu oma range usulise praktika ja teoloogia tõttu. Umbes aastal 152 eKr liitus grupp pietistide nn Õiguse Õpetaja, sadokiidide preestriga. Hiljem jagunes esseenide liikumine

³⁸ Neusner, Jakob. *The Religious-Theological Crisis and Its Resolution: The System of the Mishnah*. – The Mishnah in Contemporary Perspective. Volume II, Edited by Alan J. Avery-Peck and Jakob Neusner. Brill, Leiden, Boston, 2006. 85-86.

³⁹ Flusser, David. *Judaism of the Second Temple Period. The Jewish Sage and Their Literature*. Volume 2. Translated by Azzan Yadin. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K 2009. 11.

kaheks - ühed elasid kloosterlikku elu Surnumere äärsetel aladel, olles ennast ühiskondlikust elust täielikult eraldanud. Teise grupi liikmed võisid abielluda ja säilitada sotsiaalsed sidemed ümbritseva ühiskondliku eluga.⁴⁰

Esseenid olid rangema usulise praktikaga kui variserid ja saduserid. Näiteks Damaskuse kiri⁴¹ sisaldab pikka loetelu sabatipäeva kohta käivate käskude kohta. Sabatil lubatud teekond oli neil lühem (umbes 500 meetrit) kui teistel. Nad ei tohtinud sabati ajal maha kukkunud toitu üles korjata, ei tohtinud kanda joogivett anumas ega kanda midagi kodust välja. Nad ei tohtinud koristada maja, kanda last ega kanda endaga kaasas ravimeid. Esseenid ei tohtinud lubada paganatel enda juures töötada ega veeta sabatit nende juures. Ainus erand, mis oli lubatud teha, oli vajadusel teha seda tööd, mis oleks võinud päästa inimelu. Samas karistused, mis olid mõeldud seadusest üleastuja karistamiseks, olid palju leebemad, kui olid nõutud Moosese seaduses.⁴²

Kroonik Josephus, kes on kirjutanud esseenidest, ei räägi nende tulevikuootustest. Arvatavasti ootas valdav osa juute juutide vabanemist Rooma impeeriumist. Tänu Surnumere kirjarullidele on teada, et esseenid ootasid kindlat *eshatoni*. Seda ei nähtud mitte maailma lõpuna, vaid esseenide mõjulepääsemisena Jeruusalemmas, kus nad oleksid saanud kehtestada ranged usureeglid, et kindlustada Jeruusalemma templis oma usugrupi valitsemise.⁴³

Josephuse ülestähendustele toetudes uskusid esseenid, et hing on surematu. Nende uskumuste kohaselt on hing kehas vangis. Erilisel kohal oli neil usk inglitesse. Juba juutide eksiili ajal oli intensiivistunud usk vaimolenditesse. Kui Jumala kujutamine transtsendentsena muutis Jumala oma rahvast kaugeks, siis sellise jumalapildi ja range monoteismis taustal tõid inglid jumalikkuse vahendajatena palvetajatele lohutust. Qumrani kogukonnas, kus esseenid elasid, usuti inglitesse ning osadus inglitega oli nende jaoks juba alanud ja seda hoiti ning kindlustati rangete

⁴⁰ Sanders. *Judaism, Practice & Belief 63 BCE – 66 CE*, SCM Press London. 342.

⁴¹ Teksti on eestistanud **Rebane**, Kalle. *Damaskuse kirja kommenteeritud tõlge*. Magistritöö, juhendaja Urmas Nõmmik, Tartu, 2014.

⁴² Sanders. *Ibid.*, 367.

⁴³ Sanders. *Ibid.*, 369.

usureeglite pidamisega.⁴⁴

1.7.2. Saduserid

Uues Testamendis mainitakse sadusere sageli koos Jeruusalemma eliidiga. Kirjanduslikele allikatele toetudes on teada, et saduserid tegutsesid Jeruusalemmas. Saduseride gruppi võisid kuuluda ka templiteenistuses olevad preestrid. Vaid Uues Testamendis on vihjeid selle kohta, et sadusere oli väljapool Jeruusalemma nii Galileas ja Jordani jõe äärsetel aladel (Mt 3,7;16,1). Josephus seostab sadusere epikuurlaste kooliga ja nii nagu nende mõttekaaslased, nii ka nad ise ei uskunud saatusesse, surmajärgsesse ellu ega hinge igavikulisse eksistentsi. Josephuse järgi oli saduseride ja variseride vahel lahkarvamused. Saduserid ei tunnistanud suulist Toorat, vaid ainult kirjutatud Toorat. Neile meeldis olla aristokraatliku ning jõukama rahva hulgas ja nad püüdsid hoiduda rahvamassidest. Nii peetakse neid mõjutatuks hellenistlikust kultuurist, kellel oli oluline omada võimu Jeruusalemmas.⁴⁵

1.7.3. Jeesusliikumine

Juute ja paganaid, kes olid esimestena liitunud Naatseri Jeesust järginud jüngritega, nimetatakse jeesusliikumiseks. Uues Testamendis on viiteid sellele, et jeesusliikumise liikmed said tunda oma rahvuskaaslaste tagakiusu ja füüsilist vägivalda. (1Ts 2,14-16). Jeesusliikumine oli tuntud juba enne Jeesuse ristilöömist ja seetõttu võisid neil olla kontaktid ja ka konfliktid teiste religioossete liikumistega.⁴⁶

1.7. Kaasaja uurijate portree variseridest

Meier on sõnastanud miinimumi, mida võib väita ajaloolise variserluse kohta. Tema peab kõige olulisemaks näha varisere I sajandi judaistliku usu - Toora täitmisele keskendunud vagaduse - kontekstis. See väljendus uskumuses, et juudid on

⁴⁴ Sanders. *Ibid.*, 342.

⁴⁵ Neuman. *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*. 73-75.

⁴⁶ Keener. *The Historical Jesus of the Gospels*. 224-225.

väljavalitud rahvas, kellele Jumal on andnud lepingu märgina Toora. Iisraeli rahvas oli aga seetõttu kohustatud täitma ümberlõikamise käsku, pidama hingamispäeva ja puhtuse reegleid. Puhtuse reeglid puudutasid eriliselt kõike seda, mis olid seotud toiduga, inimese seksuaalsusega ja nõuetega, kuidas ümber käia surnuga. Lepingu märgiks oli Jeruusalemmas templiteenistus ning usupühade pidamine, mis ei lasknud juutidel unustada oma sakraalse tähendusega ajalugu. Kuna variserlus ei olnud ainuke religioosne ja poliitiline liikumine I sajandi Palestiinas, siis Meier on veendunud, et varisere tuleb näha ja uurida teiste religioossete rühmituste kontekstis. Olles nõus mitmete teiste uurijatega, väidab Meier, et variserid ei olnud ühiskonnast eemaletõmbunud sekt. Variseridele võib omistada usulist innukust, selleks et rahva hulgas levitada oma õpetust Toora käskude täitmise kohta. Variseridel võis olla ka I sajandil poliitilisi ambitsioone, mis olid toonases ühiskonnas läbi põimunud vagaduse ja rahvuslike tavadega. Peale Jeruusalemma templi hävinemist jätsid variserid oma vaimse pärandi rabiinliku judaismi esindajatele ⁴⁷.

1.9. Kokkuvõte

Esimeses peatükis olen määratlenud ajaloolisi kontekste, milles on võimalik Jeesust ja varisere käsitleda. Sellest tulenevalt saan teha järgnevad järeldused:

- 1) Tuleb nõustuda uurijatega, kes soovivad käsitleda Jeesust ja varisere just I sajandi judaismi taustal. See aga teeb olukorra keeruliseks, sest judaism ei olnud kunagi staatilises seisundis, vaid, tulenevalt ajaloolistest mõjutustest, pidevas muutumises. Sellest olenemata on judaismis olemas põhitõed, mida J. Dunnile toetudes olen nimetanud. Seetõttu võib järeldada, et need olid põhitõed, mis juute ühendasid ja mille üle ka Jeesus ega variserid ei vaieldnud.
- 2) Ajaloolises perspektiivis on Jeesus ja variserid osa I sajandi vagadusliikumisest ja seetõttu saab nende evangeeliumites esitatud omavahelised erimeelsused asetada laiemasse konteksti.

⁴⁷ Meier. *A Marginal Jew, Rethinking the His Historical Jesus*. Volume 3. 332-332.

3) Nõustun Meieri allikakriitikaga. Senised kirjanduslikud allikmaterjalid on põhjalikult uuritud ja end ajaloolise allikana ammendanud, mistõttu uut ajaloolist teavet saaavad pakkuda vaid Surnumere kirjarullide leidmisele sarnased avastused.

4) Tuleb tõdeda, et viimaste aastakümnete uurimistulemused lubavad vaid üksikuid varasemaid variseride kohta käivaid väiteid ajalooliselt tõeseks pidada. Küsimus pole teadlaste kriitilisuse astmes, vaid üldise ajaloolise konteksti tunnetamises. Nii võib Meieri portree variseridest kokku võtta sõnadega, et variserid olid Toora vagadust praktiseerivad juudid.

2. Jeesus ja variserid Toora tõlgendamise traditsioonis

2.1. Jeesus ja variserid kui Toora õpetajad

Juutide jaoks ei olnud Toora vaid jutustus sellest, kuidas Jumal sõlmis lepingu Iisraeliga, vaid Toora ise oligi leping. Toora kaudu oli juutidel lepingust tulenev töötatud arm, juhis elamiseks ning arusaamine, et nad olid Jumala äravalitud rahvas.⁴⁸

Sünoptilistes evangeeliumites on Tooraga seotud küsimused Jeesuse ja variseride vahelise poleemika peamine teema. Nad mõlemad kannavad evangeeliumites Toora õpetaja rolli. Evangeeliumite autorid lasevad neil tõestada oma vaadete kehtivust teiste Toora propageerijate keskel. Toorat tõlgendasid teatavasti preesterid ja kirjatundjad, samuti teised rahvavagadust edendavad kui ka poliitiliste ambitsioonidega liikumised nagu näiteks saduserid või teistest eraldunud esseenid, Qumraani kogukond ning samariitlased ja jeesusliikumise erinevad harud. Uurijad on veendunud, et kuigi kirjanduslikud allikad variseride kohta on vastuolulised pole võimalik kahtluse alla seada ajalooliste allikate tunnistust variseride erilisest huvist Toora ja selle ellurakendamise suhtes.⁴⁹

Judaismi uurijate seisukohta Toora olulisusest kinnitavad evangeeliumite narratiivid, et Moosese seaduse täitmisega kaasnevad probleemid puudutasid inimeste elu kõiki aspekte. Toora oli rahva vagaduse mõõdupuu, mille järgi reguleeriti avalikku ja isiklikku elu, korraldati tööd ja puhkust. Nii põllupidamine, kauplemine, riietumine kui ka riidematerjalide valik, toitumine ja seksuaalsuhted olid valdkonnad, mida tuli reguleerida Toora järgi.⁵⁰

Jeesuse ja variseride vahelise poleemika uurimise juures tuleb erilist tähelepanu pöörata küsimusele, kuidas I sajandil tõlgendati Toorat. Sünoptilised evangeeliumid

⁴⁸ Dunn. *The Partings of The Ways*. 129.

⁴⁹ Newman. *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*. 54-55.

⁵⁰ Vermes, Geza. *Jesus in His Jewish Context*. Fortress Press Minneapolis, 2003. 55-56.

annavad põhjust rääkida Jeesuse vastuolulisest Toorasse suhtumisest. Kord Jeesus kinnitab Toora olulisust, teinekord laiendab oma õpetusega selle mõtet. Osades jutustustes Jeesus radikaliseerib, teistes tühistab Toora täitmise kombeid. Toora täitmise erinevate tahkude avamine aitab mõista Jeesuse suhtumist ja seda, milles seisnes Jeesuse ja variseride vaheline poleemika.⁵¹

Ajaloolises perspektiivis on John P. Meier pidanud variseride uurimist isegi keerulisemaks kui ajaloolise Jeesuse uurimist. Kuid see, et variseride kohta on midagi kindlat raske öelda, ei tähenda, et neid ei tuleks uurida. Meieri hinnagul tuleb Uue Testamendi varisere uurida nii, et taustaks oleks Moosese seaduse tõlgendamine I sajandi Palestiinas.⁵²

2.2. Toora igapävaseks järgimiseks kohandamise vajadus

Moosese seaduse järgimine ning selle täitmisele pühendunud vagadus oli juutide identiteedi osa, mis avaldus ortodoksse judaismi toimimises Jeruusalemma templis; Toora täitmine oli saanud eesmärgiks erinevatele religioosse aktsendiga liikumistele. Kuid aja möödudes tekkisid varieeruvad arusaamad Toora täitmise võimalustest. Üha enam tekkis olukordi, kus Moosese seadus ei saanud ammendavalt reguleerida inimeste argielu probleeme.⁵³ Nii nagu Meier on tõdenud, said variserid hakkama hermeneutiliselt innovatiivse ja praktikat silmas pidades väga eduka religioosse arendusega. Nad kasutasid kirjapandud Tooraga paralleelselt nn suulist Toorat ehk “isade õpetuse” autoriteeti. John Meier kirjeldab, kuidas variserid mõtlesid välja süsteemi, mida kutsutakse hb k *erubiks* ning mis koosnes seletustest, mille kaudu võis juut saada rohkem võimalusi pühitseda sabatit nii, et argised toimetused ja vältimatud tööd ei tähendaks paratamatult sabati rikkumist. Ilmekaks näiteks oli sabati pidamine sõja olukorras. 1 Mak 2,27-28 on nn vagade hukkamise lugu, sest nad ei kaitsnud ennast vaenlase tõrjumisega, kuna

⁵¹ Meier, John P. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. Law and Love*. Volume IV. Yale University Press, New Haven and London. 26-27.

⁵² Meier. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. Law and Love*. Volume IV.36.

⁵³ Meier. *Ibid.*, 31.

oli sabatipäev. Iisraeli vaenlased kasutasid ära juutide Toora vagadust nende võitmiseks. Sellistest ja sarnastest elulistest probleemidest lähtuvalt laiendati Toorat ja leiti mõistuslikud ning kogukonna elu edendavad kompromissid. See tõlgendus omandas “isade õpetusena” võrdväärse autoriteedi Tooraga.⁵⁴

Teise templi perioodi kirjanduse uurija David Flusser ei ole nõus John Meieri uskumusega, justkui oleks suuline Toora tekkinud vagaduselu praktiliste vajaduste ajel. Ta väidab, et mõtlemise nihet, kus kirjasõna võib kanda endas sügavamat, sümboolset, mitte ainult kirjalikku tähendust, on täheldatud ka teiste rahvaste juures. Näiteks kreeklased hakkasid tõlgendama Homerose poeeme, otsides sümboolset tähendust. Flusser leiab, et Toora keel ja selle pidev suuline edasiandmine soodustasid sümboolse kirjasõna mõistmist, mis viis suulise Toora tekkimiseni.⁵⁵

Jacob Neusner on öelnud, et mõlemad Toorad on olnud Iisraelile vajalikud. Kirjutatud ja suuline Toora kokku ongi judaism, mis kannab endas pilti maailmakorrast, mis rajaneb Jumala õiglusel.⁵⁶

2.3. Jeesus, variserid ja suuline Toora

Erinevalt saduseridest rakendasid ja interpreteerisid variserid kirjutatud Toora kõrval *halakat* (hbr k *hālākā*) ehk suulise Toora elukorralduslikku reeglistikku. Suuline Toora ja sellega seotud regulatsioonid olid variseride ja varakristlike kogukondade vaheliste vaidluste põhiteemad. Evangeeliumite jutustuse kohaselt olid Jeesuse ja variseride põhilistks vaidlusteemaks hingamispäeva pidamine. Küsimuse all ei olnud, kas peab hingamispäeva pidama, vaid kuidas käituda hingamispäeval jumalakartlikult. Vaidlusteemaks Jeesuse ja variseride vahel oli, kuidas ja kellega koos sabbatit pühitseda. Vaidlused rituaalse kätepesu üle, patuste ja maksukogujatega koos söömise üle puudutasid küsimust kuidas täita suulist Toorat. Samuti paastupäevadest kinnipidamine, abielulahutuse võimalikkus,

⁵⁴ Meier. *Ibid.*, 32-33.

⁵⁵ Flusser. *Judaism of the Second Temple Period. The Jewish Sage and Their Literature*. 17.

⁵⁶ Neusner, Jakob. *The Halakhah: Historical and Religious Perspectives*. Leiden, Boston, Köln, Brill, 2002. 75.

sabatipäeval ravimine või viljapeade kitkumine, mida evangeeliumites Jeesuse ja variseride vahelist vastuseisu tekitasid, olid just poleemika suulise Toora regulatsioonide üle.⁵⁷

Surnumere kirjarullide leid on andnud teadlastele kinnitust suulise Toora erinevast rangusest ja võimalikest tõlgendustest I sajandil. Näiteks põhjendas Jeesus variseridele sabatipäeval ravimist sellega, et kui inimesel on üks lammas, siis kas ei haarataks temast kinni ja ei aidataks ta august välja ka hingamispäeval (Mt12,11-12). Sama näidet kasutatakse Damaskuse kirjas⁵⁸, milles on keelatud aidata koduloomal sabatipäeval sünnitada, ja kui veis peaks kukkuma kaevu, siis ei tohi talle sabatipäeval kohe appi minna. Kirjutatud Toora täitmise abina mõeldud käsud, nii nagu seda oli ka Damaskuse kirjas, annavad tunnistust erineva rangusastmega juhistest, mille üle arutelusid ja vaidlusi võib üle kanda evangeeliumite konteksti.⁵⁹

Sageli on kristlaste hulgas peetud Jeesuse otseseid vastaseid varisere süüdi Jeesuse surmas. On kujunenud arvamine, et variserid tahtsid Jeesuse hukata, sest Jeesus tervendas hingamispäeval. Sellist süüdistust on toetanud Matteuse 12,14 (paralleeljutustus on Markuse 3,6). Kuid märkimisväärne on see, et Matteuse ja ka teiste evangeeliumite autorid on Jeesuse kannatusloos variserid sündmustest distantseerinud. Jeesuse hukkamise süü jääb Rooma keisririigi valitsejate ja juutide poolt ülempreestrite kanda. Ülempreestrid ei mõista hukka Jeesust suhtumise pärast Toorasse, vaid templisse.⁶⁰

2.4. Kokkuvõte

Kui esimeses peatükis paigutasin uurimise eesmärgil Jeesuse ja variserid ajaloolisse konteksti, siis teises peatükis käsitlesin neid Toora õpetajatena. Sellest teoloogilisest paradimast lähtuvalt saab kokkuvõtvalt öelda järgmist:

⁵⁷ Newman. *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period*. 55-56.

⁵⁸ Rebane, *Damaskuse kirja kommenteeritud tõlge*. 2014.

⁵⁹ Elledge, C.D. *The Bible and the Dead Sea Scrolls*. Society of Biblical Literature, Atlanta. 2005. 120-121.

⁶⁰ Dunn. *The Partings of the Ways*. 67-68.

- 1) Nii nagu judaismi ja ka algkristluse uurijad on kinnitanud, saab varisere pidada Toora vagaduse innukateks ja teistest erinevateks praktiseerijateks. Et kirjutatud Toorat paremini täita, õpetasid nad inimesi oma igapäevaelu toiminguid tegema suulist Toorat järgides.
- 2) Sünoptilistes evangeeliumites on Jeesuse ja variseride omavahelise vaidlused mõistetavad vaid suulise Toora traditsiooni tundmise abil.
- 3) Arvestades Jeesuse ja variseride seotust Tooraga, ei ole evangeeliumites Jeesuse ja variseride vaidlusküsimuseks, kas Toorat tuleb täita, vaid kuidas saaks paremini Toorat ellu rakendada. Väideldi ja vaieldi suulise Toora korralduste üle.
- 4) Sünoptilistes evangeeliumites ei osale variserid Jeesuse surmamõistmises ega hukkamises. Jeesuse hukkamise põhjus ei olnud seotud Toora käskude täitmises ega õpetamises.

3. Jeesus ja variserid sünoptiliste evangeeliumite kontekstis

Alljärgnevalt uurin Jeesuse ja variseride vahelise vastuolu põhjuseid sünoptilistes evangeeliumites. Selleks kasutan erinevate uurijate teemakohaseid eksegeesi tulemusi. Tahan teada, kuidas paigutuvad ja suhtestuvad Jeesuse ja variseride kohtumised evangeeliumi teiste teemade, üldise retoorika ja sotsiaalse kompositsiooniga. Seda kõike selleks, et leida vastust antud töös seatud teisele uurimisküsimusele: milles seisnes Jeesuse ja variseride vastaseis?

3.1.1. Jeesus ja variseid sünoptilistes evangeeliumites

Evangeeliumite autorid, kes kirjutasid lood Jeesuse elust ja õpetusest, ei suhtunud ajaloosse tavapäraselt. Nad ei mõelnud ka mineviku ja oleviku erinevusest nii nagu seda eristasid ja sellest kirjutasid nende kaasaegsed ajaloolased⁶¹. Seega pidi evangeeliumi sõnum alati kuulajaid olevikuliselt puudutama. Rõõmusõnumi taustal kandusid edasi ka narratiivides kirjeldatud isikud ja nendevahelised suhted.

Jeesuse ja variseride vastasseis sünoptilistes evangeeliumites on erinev. Tuleb arvestada evangeeliumite kirjutamise eesmärke ja sellest lähtuvalt vaadelda sündmusi, milles osalevad Jeesuse järgijad ning oponendid. Jeesuse ja variseride uurimine sünoptilistes evangeeliumites on dünaamilise iseloomuga ettevõtmine. Juba põgusalt lugemisel võib märgata, et mitte ainult variseride roll ja vastasseis pole evangeeliumites varieeruv, vaid ka Jeesust portreeritakse erinevalt. Näiteks Geza Vermes tõdeb, et sünoptilistes evangeeliumites on Jeesus nii juudirahvusest õpetaja, karismaatiline tervendaja-eksortsist, kui ka entusiastlik Taeva- või Jumalariigi kuulutaja.⁶²

Järgnevalt uurin, millisena näitavad kolme evangeeliumi autorid Jeesuse ja

⁶¹ Byrskog, Samuel. *Story as History- History as Story. The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*. Brill Academic Publishers, Inc. Boston, Leiden, 2002. 223-224.

⁶² Vermes, Geza. *The Changing Faces of Jesus*. The Penguin Press, 2001. 174-175.

variseride suhteid, ja milles seisneb nende vastolu.

3.1.1. Markuse evangeelium

Markuse evangeeliumi koostamise aeg jääb enamike uurijate arvates aastatesse 65-70 pKr. Sellel ajavahemikul toimusid juutide jaoks pöördelised sündmused, mis mõjutasid kõiki teisi Palestiinas elanud rahvaid. Uurijaid on juhtinud tähelepanu sünoptiliste evangeeliumite kirjanduslikule üksteisest sõltuvusele. Kas ja kui palju on kasutatud erinevaid allikaid ning see, kuidas viimaks jutustused võtsid lõpliku kuju, on uurijatel jätkuv vaidlusteema.⁶³

Markuse evangeeliumis on varisere näidatud Jeesuse peamiste oponentidena, kes põhiliselt ümbritsevad Jeesust Galilea erinevates paikades. Tekstist ei ole võimalik aru saada, kas variserid elasid Galileas või olid nad saadetud Jeruusalemmast nagu olid seda kirjatundjad, keda mõnes kohas mainitakse koos variseridega (3,22 ja 7,1). Variseride vastasseis Jeesuse tegevusele oli seotud Tooraga ja variseride etteheitega - "vanemate traditsioonidega" valesti ümberkäimisega. Variseride vastasseis Jeesusele suureneb tema populaarsuse kasvades rahva hulgas. Just nemad on need, kes märkavad Jeesust õpetamas ja tervendamas, ning hakkavad talle küsimusi esitama. Jeesuse vastased ei esinda poliitilist võimu ega religioosset ametit, kuid võib arvata, et nad olid rahva hulgas austatud ja lugupeetud. Neid on kujutatud olema suhtlemisaltid teiste religioossete ja poliitiliste gruppidega, nt kirjatundjate ja Heroodese esindajatega ning olema kõrvuti seatud näiteks Johannese jüngeritega. Markus ei maini, et variseridel oleks olnud võimupositsiooni sünagoogis. Selleks, et variserid saaksid otsustada, et Jeesus tuleb hukata, tuli neil teha koostööd Heroodese esindajatega (Mk 3,6; 8,15). Samas on väga tähelepanuväärne variseride tagasitõmbumine Jeesuse kinnivõtmisel ja hukkamisel. Variseride intensiivsest vastuseisust Jeesusele jutustatakse evangeeliumi alguses, kirjatundjad jäävad Jeesuse oponentideks evangeeliumi lõpus. Kui Jeesus läheb Jeruusalemma, jäävad tema vastaseks kirjatundjad ja vanemad. Markus laseb variseridel konfliktis

⁶³ **Pickup**, Martin. *Matthew's and Mark's Pharisees*. - In *Quest of the Historical Pharisees*. Edited by Jakob Neusner and Bruce D.Chilton. Baylor University Press. 2007. 67-68.

Jeesusega olla üheksal korral, kirjatundjad kannavad seda rolli kaheksateistkümnel korral. Esimesel korral, kui Markuse evangeeliumis mainitakse varisere (Mk 2,16), kasutab Markuse jutustuse autor nimetust *variseride kirjatundjad*. See võib tähendada, et osa kirjatundjaid võisid kuuluda variseride ühendusse, kui kindlasti mitte kõik.⁶⁴

Markuse evangeeliumis testivad variserid Jeesust kolmel korral. Peatükkides 8,10-12; 10,2-12 ja 12,13-17 testivad (eesti keelses Piiblis *kiusavad*) variserid Jeesust tunnustähe küsimisega, abielulahutamise ja maksuraha maksmise küsimusega.⁶⁵

3.1.2. Matteuse evangeelium

Matteuse evangeelium on eriline allikas Jeesuse ja variseride vastasseisu uurimiseks. Uue Testamendi teadlaste hinnagul valmis Matteuse evangeeliumi lõplik redaktsioon I sajandi lõpus, aastatel 80-100 pKr.⁶⁶ Evangeeliumi mõistmiseks tuleb kogu tekst asetada I sajandi lõpu judaismi konteksti. Murrangulised ajaloolised sündmused olid tekitanud ebakindla religioosse õhkonna ja killustanud judaismi erinevateks usulisteks gruppideks. Matteuse evangeeliumisse on salvestatud need murrangulised sündmused ja teoloogilised vastuolud, mille tulemusena eraldusid judaismist juudikristlased.⁶⁷

Matteuse evangeeliumis kajastub mitmetasandiline religioosne ja ühtlasi sotsioloogiline konflikt. Evangeeliumi koostamise ajaks olid kujunemas juutidest ja paganatest Jeesuse järgijate grupid. Neil on erinevast kultuurilisest taustast olenevalt oma tõlgendus sellest, kuidas peab Toorat täitma.⁶⁸

Evangeeliumite kirjutamise üheks motiiviks võib pidada vajadust talletada

⁶⁴ Pickup. *Matthew's and Mark's Pharisees*. 68-74.

⁶⁵ Pickup. *Ibid.*, 70.

⁶⁶ Pickup. *Ibid.*, 67.

⁶⁷ Owerman, J. Andrew. *Matthew's Gospel and Formative Judaism*. The Social World of the Matthean Community. Fortress Press, Minneapolis, Augsburgs Fortress 1990. 5.

⁶⁸ Fraatz, Thomas C. *Social Conflict Theory and Matthew's Polemic against the Pharisees*. <http://escholarship.org/uc/item/08g733kh> (01.05.2017)

jeesusliikumise esimese põlvkonna mälestused. Aja möödudes vajasisid varajased kristlikud kogukonnad praktilisi juhtnööre, mis pidid toetama erineva kultuurilise ja religioosse taustaga kristlaste identiteeti ning aitama reguleerida sotsiaalseid suhteid. Matteuse evangeeliumis on Jeesust kujutatud rõhutatult kui õpetajat, kes juhatab ja annab käsklusi oma õpilastele usuelu praktilistes küsimustes. Jüngeritel lasub ülesanne Jeesust kuulata ja teha tema sõnade järgi.⁶⁹

Teadlased on märganud Matteuse evangeeliumis teistest evangeeliumitest erinevat suhtumist variseridesse. Jeesus kui Toora õpetaja on jõulise retoorika abil vastandatud teistele õpetajatele, eriti variseridele ja kirjatundjatele. Sellest võib järeldada, et Matteuse kogukonnale oli oluline Jeesuse sõnale kuuletumine. Kogukonna pühendumine Jeesuse õpetusele võis aidata põhjendada neile osaks saanud usulist tagakiusu, vägivallakogemust ja teiste usuringkondadega konfliktis olemist. See, kui kaua oli olemas variseride grupeering peale Jeruusalemma templi hävitamist, on teadlaste vaidlusteemaks tänapäevani. Matteuse evangeeliumi konflikt võib pidada juudi kogukonda kuuluvate ja variseride õpetust järgivate juutide omavaliseks võitluseks.⁷⁰

Töö kirjutajana arvan, et sünoptiliste evangeeliumite tekste võrreldes võib kergesti märgata, et variserid on Matteuse narratiivis Jeesuse oponentidena esimesel kohal. Matteus koondab erinevalt Markuse evangeeliumist Jeesuse vastased ühise nimetaja alla, kelleks on – variserid. Just seetõttu on Matteuse evangeeliumi tekstid hea uurimismaterjal leidmaks erinevaid seoseid jeesusliikumise ja variserluse vahel. Võrreldes Markuse evangeeliumiga on Matteuse evangeeliumis variseride tegelaskuju eriliselt esile toodud. Võrdlust Matteuse ja Markuse narratiivis ilmestab järgnev tabel.

⁶⁹ Bird, F. Michael. *The Gospel of the Lord*. How the Early Church Wrote the Story of Jesus. Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2014. 56-60.

⁷⁰ Fraatz. *Social Conflict Theory and Matthew's Polemic against the Pharisees*. <http://escholarship.org/uc/item/08g733kh> (01.05.2017).

Sünoptilised evangeeliumid Mt/Mk	Markuse evangeelium	Matteuse evangeelium
Leevi kutsumine Mt 9,9-13 = Mk 2,13-17	variseride kirjatundjad	variserid
Jeesus parandab hingamis- päeval Mt 12,9-14 = Mk 3,1-6	variserid koos Heroodese meestega langetasid otsuse, et Jeesus tuleb hukata.	variserid üksi võtsid vastu otsuse, et Jeesus tuleb hukata.
Süüdistus Peltsebuliga koos- töös Mt 12,22-30 = Mk 3,22-27	kirjatundjad Jeruusalemmast	variserid
Tähendamissõna viinamäe rentnikest Mt 21,33-46 = Mk 12,1-12	11,27 ülempreestrid, kirjatundjad ja vanemad ⁷¹	ülempreestrid ja variserid
Küsimus maksurahast Mt 22,15-22 = Mk 12,28-34	mõned variserid ja heroodeslased	variseride jüngrid koos heroodeslastega
Suurim käsk Mt 22,34-40 = Mk 12,28-34	üks kirjatundja	variserid
Kelle poeg on Messias? Mt 22,41-46 = Mk 12,35-37a	kirjatundjad	variserid

Tabel 1.⁷²

Kannatusloos jaguneb Jeesuse surmamõistmise vastutus ülempreestrite ehk juutide ja Rooma võimuesindajate ehk paganate vahel. Ristilöömist toetab ananüümne rahvahulk (27,22-23). Matteuse narratiivis on jälgitavad konfliktid erinevate sotsiaalsete gruppide vahel. Gruppe eristab nende ühiskondlik positsioon. Eliiti kuuluvad need, kelle on poliitiline, majanduslik ja religioosne võim. Nende hulka kuuluvad ka variserid.

Variserid, saduserid, kirjatundajad, preestrid ja rahvavanemad kuuluvad kõik ühte sotsiaalsesse klassi, keda rõhutatult näidatakse koosolevana ja nad on Jeesuse vastased. Jeesuse kriitika ei ole evangeeliumis suunatud teda ümbritsevate juutide,

⁷¹ Eesti Piiblseltsi 1999.a. tõlkes ja U.Masingu ja T.Pauli *Uus Testament ja Psalmid* on Mk 11,27 nimetatud ainult ülempreestrid ja vanemaid. Uue Maailma Tõlke Piiblis (2014) on Mk 11,27 tõlgitud - peapreestrid, kirjatundjad ja vanemad.

⁷² Fraatz, <http://escholarship.org/uc/item/08g733kh> - page-1, (01.05.2017)

vaid Jeruusalemma eliidi vastu (2,4; 21,23- 24; 22,15; 27,66).⁷³

Evangeeliumi alguses tehakse mäejutluses lugejale teatavaks, kellele kuulub Jeesuse poolehoid - nendele, kes on vaesed ja kurvad, keda taga kiusatakse (5,3jj). Need on inimesed ja sotsiaalsed grupid, kellel puudub võim ja keda on vaja Vana Testamendi prohvetite eeskujul Jeesusel lohutada ning karjase kombel kokku koguda ja kaitsta (9,36; 11,28-30).⁷⁴

3.1.3. Luuka evangeelium

Luuka evangeelium on eriline oma kompositsiooni poolest. Mary Marschall ei küsi põhjusest, milline võiks olla juutidest variseride portree evangeeliumis, mille autor soosib paganaid, naisi ja vaeseid. Evangeeliumi autor teavitab, et variserid hülgasid Johannese ristimise ja "tunnistavad sellega tühjaks Jumala nõu enda kohta" (Lk 7,29-30).⁷⁵ Luukas seletab lugejale, et see ei käi kogu Iisraeli rahva, vaid variseride ja kirjatundjate kohta.⁷⁶

Sellest hoolimata on täiesti ainulaadne sünoptilistes evangeeliumites Luuka jutustus variseridest, kes kolmel korral olid Jeesuse suhtes lahked.⁷⁷

- 1) 7,36-50. Variser kutsub Jeesuse enda poole sööma.
- 2) 11,37-54 Variser palub Jeesust enda poole lõunale.
- 3) 14,1-24 Jeesus tuleb ühe variseride ülema kotta leiba võtma.

Luukas komponeerib tähtsad vestlused Jeesuse teenistuses söömaegade taustale. Näiteks Jeesus sööb koos tõlner Leeviga (Lk 5,29), mille tõttu variserid hakkavad Jeesusele etteheiteid tegema. Luukas esitab neid söömaegu kui sündmusi, millel on eshatoloogiline tähendus. Evangelist raamistab söömajad Jeesuse

⁷³ **Carter**, Warren. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*, – Violence in the New Testament. Edited by Shelly Matthews and E. Leigh Gibson. T&T Clark International. 2005, 92-93.

⁷⁴ Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 94.

⁷⁵ **Marshall**, Mary. *The Portrayals of the Parisees in the Gospels and Acts*. Vandenhoeck & Rubrecht GmbH & Co. KG, Gottingen, 2015. 128-129.

⁷⁶ **Knight**, Jonathan. *Luke's Gospel*. Routledge, London and New York, 1998. 34.

⁷⁷ Marshall. *The Portrayals of the Parisees in the Gospels and Acts*. 132.

tähendamissõnaga suurest pidusöögist, mille juhatab sisse sõnadega : "Õnnis on see, kes sööb leiba Jumala riigis." (Lk 14,15).⁷⁸

Luuka evangeeliumis toimuvad olulised kohtumised ja vestlused söögilauas. Nagu James Dunn rõhutab, et I sajandi juutluses oli lauaosadus erilise tähtsusega ja usulise tähendusega sündmus. Lauaosadus oli sotsiaalsete suhete indikaator. Rituaalse puhtuse ja pühaduse mõte väljendus eksplitsiitselt söömajas - pühitsetud pidid olema toit ja koosolijad, sest lauaosadus väljendas osadust püha Jumalaga.⁷⁹ Lauaosadus oli ka teiste vagaduliikumiste jaoks oluline viis määratleda, kes on omad ja kes on võõrad. Nii moodustusid vagadusliikumistes partnerid ja mõttekaaslased, kellega jagati sarnaseid vaateid Toora ja jumalateenistuse suhtes. Jeesuse arusaam lauaosadusest oli variseride omast erinev. Jeesus nägi seda avatud söömaajana, millest võisid osa saada ka teised, kes muidu olid põlatud ja äratõugatud. Dunn rõhutaab, et Jeesuse jaoks ei olnud pühadus eraldav, teistest eemale tõukav jõud, vaid teisi enda juurde tõmbav jõud.⁸⁰

Jonathan Knight peab variseride vastu suunatud lõiku peatükis 11,37-44 ebamääraseks. Luukas kirjeldab, et keegi variser kutsus Jeesust enda juurde lõunale. Variser pani tähele, et Jeesus ei pidanud kinni rituaalse puhtuse nõudest. Selle peale peab Jeesus variserile pika süüdistuskõne, milles ütleb variserile, et teie sisemus on täis rüüstet ja kurjust, variserid on mõistmatud, nad lähevad mööda kohusest ja Jumala armastusest. Variserid armastavad esimesi istmeid sünagoogides ja teretamisi turgudel. Jeesus ütleb, et variserid on nagu tähistamata hauad, kelle peal inimesed seda teadmata kõnnivad (salmid 39-44). Knight leiab, et see lõik on Luuka evangeeliumi autoril võetud Matteuse allikast, millest ta kasutab 23 peatükis olevaid motiive. Eelnevat kokku võttes leiab Knight, et Luuka evangeeliumi etteheited variseridele on leebema iseloomuga kui seda on Matteuse evangeeliumi omad.⁸¹

⁷⁸ Marshall. *Ibid.*, 133.

⁷⁹ Dunn, James D.G. *Jesus Remembered*. Cristianity in the Making, Volume 1. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 2003. 599-601.

⁸⁰ Dunn. *Jesus Remembered*. 602-603.

⁸¹ Knight. *Luke's Gospel*. 111-112.

Luuka 16,14 ütleb, et variserid on rahaahned ja et "nad irvitasid Jeesus üle" kui Jeesus rääkis tähenamissõna raha õigest kasutamisest. Juutides variseride rahaahnuse motiiv on ka Lk 11,39,41-42. Marshall ütleb, et Luukas näeb varisere rahaahnetena ja seetõttu ei saa nad teenida Jumalat. Variser on võimetu isegi palvetama, kuigi ta kümnisearvestus on täpne. Variseride suunas öeldud kriitika annab Jeesusele võimaluse näidata, et tema on õige õpetaja ja ekspert Toora täitmise küsimuses. Kui variseride kümnise maksmine ei olnud siiras, siis, kui Sakkeuse on raha andnud vaestele, ütleb Jeesus, et sellele kojale on täna pääste tulnud. Jeesus selgitab, et inimese poeg on tulnud päästa neid, kelle hulka variserid ei kuulu (Lk 19,9).⁸²

Kannatusloos on variserid Jeesusest eemadunud. Mõned variserid tulid Jeesust hoiatama, et Heroodes tahab teda hukata (Lk 13,31) Uurijad on näinud sõnas "mõned" vihjet, et variseride liikumine ei olnud ühte. Samuti Jeruusalemma värva juures variseride Jeesuse manitsemist, kus teda kiideti väljuhäälselt, võib pidada variseride sooviks kaitsta Jeesust võimuesindajatele silmajäämise eest.⁸³

3.1.3.1 Variserid Q-allikas

Luuka ja ka Matteuse evangeeliumi kompositsiooni kuulub Q-allika seos variseride mainimisega. Q-allikat peetakse esimeste jeesusliikumise liikmete kogumikuks Jeesuse tegudest ja ütlustest, mida arvatavasti kasutasid Matteus ja Luukas. Uurijate arvates on tekst koostatud Galilea piirkonnas ning koosneb umbes 4500 sõnast⁸⁴. Q-allika tähelepanuväärseks poleemikat märgistavaks koodsõnaks on "kaasaegsed inimesed" (see sugupõlv)⁸⁵. Q-allikast pärinevaks peetakse Luuka etteheidet variseridele, et ühte käsku pidades on nad hüljanud teise.⁸⁶

⁸² Marshall. *The Portrayals of the Parisees in the Gospels and Acts*. 136-137.

⁸³ Marshall. *Ibid.*, 153-154.

⁸⁴ Kloppenborg, John S. *Q, the Earliest Gospel. An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus*. Westminster John Knox Press, Louisville, London, 2008. 62.

⁸⁵ Kloppenborg. *Q, the Earliest Gospel. An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus*. 67.

⁸⁶ Kloppenborg. *Ibid.*, 69.

"Kuid häda teile, variserid, et te maksate kümnist mündist ja ruudist ja igast aedviljast, aga lähete mööda kohusest ja Jumala armastusest! Neid asju tuleb teha, kuid teisi ei tohi jätta hooletusse" (Lk 11,42)

*„Teie, variserid, puhastate nüüd karika
ja vaagna küll väljastpoolt, teie sisemus aga on täis rüüstet ja
kurjust. Te mõistmatud, eks see, kes on teinud välispidise, ole teinud kaseespidise?
Ent andke seesolev halastusanniks, ja vaata, siis on teilekõik puhas!" (49b-41)*

Uurijad on arvanud, et selles varisere karikatuurselt kirjeldavas jutustuses on tegemist ühe juutidest koosneva grupi (jeesusliikumise liikmed) vastuseisuga teistsugust vagadust viljeleva rühmitusega. Mõlemate jaoks on aga oluline Toora. See näide Galilea juutide jutustusest lubab väita, et poleemika kultusliku toimingute pärast ja nende vajalikkus Toora täitmisel oli teemaks juba varajases jeesusliikumises.⁸⁷

Variseridel on täita siinses seoses roll, milles nende vagaduslaad saab näiteks, mille kaudu viidata üldinimlikele vigadele.

3.2. Jeesus ja variserid tähendamissõnades

Oluline osa Jeesuse ja variseride kommunikatsioonist on rajatud Jeesuse jutustatud tähendamissõnadele, millele tahan alljärgnevalt tähelepanu osutada.

Sünoptilistes evangeeliumites on 45 tähendamissõna, mis otsekui kinnitavad Markuse evangeeliumi autori tõdemust Jeesusest kui tarkuse õpetajast, kes õpetas rahvast mõistujuttude kaudu (Mk 4,33-34)⁸⁸. Jeesuse tähendamissõnade keskne teema oli kätte jõudev Jumalariik ja selle avaldumine. Nende lugude puhul on oluline teha kindlaks, kelle jaoks ja kelle vastu mõistujutud suunatud on. Retoorilise analüüsi tulemusena võib sünoptilistes evangeeliumites olevad mõistujutud jagada kahte liiki:

- a) Leplikuks kriitikaks võib pidada tähendamissõnu, mille kaudu Jeesus kutsub oponente oma seisukohti ümber hindama ning ühinema tema ja ta järgijaskonnaga.
- b) Ähvardav kriitika, millega Jeesus kuulutab hukatust sellele, kes ei kuula Jumala

⁸⁷ Kloppenborg. *Ibid.*, 69

⁸⁸ Evans, Craig A. *Jesus' Rhetoric of Criticism: The Parables Against His Friends and Critics – Rhetorical Criticism and the Bible*, edited by Stanley E. Porter and Dennis L. Stamps. Journal for the Study of New Testament Supplement Series 195, Sheffield Academic Press, 2002. 190.

sõna. Hukkamõistva ja kohtuotsust kuulutava tooniga tähendamised on suunatud nende Jeesuse oponentide vastu, kellel on religioosne või poliitiline võim - vanemad, saduserid, Heroodese esindajad ja preestrid.⁸⁹

Leplik kriitika on enamjaolt suunatud kirjatundjate ja variseride suunas, nagu näiteks tähendamissõna kuninglikust pulmapeost (Mt 22,1-10; Lk 14,16-24). Suure kuningliku söömaaja motiivi eellooks võib olla Qumraani kogukonna ootus olla lauas koos messiaga. Jeesus soovib suursugusele söömaajale kutsuda vaesed ja haiged, millele Mk evangeeliumis ütleb keegi lauasistuja juudi vagades ringkondades levinud makarismi: "Õnnis on see, kes sööb leiba Jumala riigis!" (14,15). Jutustuses kahest võlgnikust (Lk 7,41-41) peavad variserid vastumeelselt leppima Jeesuse käsitlusega andestusest ja tänulikkusest. Luuka 7,36-50 loos palub variser Siimon Jeesuse enda koju sööma ja peale selle, kui tundmatu naine võiab Jeesuse jalgu, räägib Jeesus samasisulise võlakustutamise mõistujutu, milles variserile heidetakse ette armastuse vähesust võrreldes Jeesuse jalgu võidnud naisega. Lk 10,30-37 halastaja samaarlase loos sõnastab Jeesus kirjatundja küsimuse ajal definitsiooni selle kohta, kes on inimesele ligimine. Kõige ilmekam vastus variseride ja kirjatundjate nurisemisele Jeesuse kaaslaste suhtes, kelleks olid tõlnerid ja patused, on tähendamissõna kadunud pojast (Lk 15,11-32). Selles loos õigustatakse pagankristlaste kogukonna kuulumist Iisraeli hulka ja juhatakse kirjatundjate ja variseride tähelepanu sellele, et Toora järgi on Jumal halastav ja suhteid taastav nagu ka see isa, kes otsis ja leidis oma kadunud poja⁹⁰. Matteuse evangeeliumi mõistulugude toon on teistest teravam. Eksegeetidel on olnud alust arvata, et Matteus reflekteerib Jeruusalemma templi hävinemist tagasivaates ning pidades seda jumaliku kohtuotsusena linnale ja võimu omavale vaimulikule eliidile. Nii võib pidada Mt 22,11-14 tüüpiliseks Matteuse selektiivseks inimesekäsitluseks - ühed pääsevad ja teised mõistetakse hukka.⁹¹

Nende eelpool toodud näidete varal võib teha järelduse, et sünoptiliste

⁸⁹ Evans. *Jesus' Rhetoric of Criticism: The Parables Against His Friends and Critics*. 190.

⁹⁰ Evans. *Jesus' Rhetoric of Criticism: The Parables Against His Friends and Critics*. 191-202.

⁹¹ Evans. *Ibid.*, 202.

evangeeliumite tähendamissõnades on Jeesuse kriitika variseride ja kirjatundjate vastu leebem kui teiste oponentide vastu. Toetavat ja õpetavat tooni on Luuka evangeeliumi tähendamissõnades, kõige resoluutsema mõttega ning teravama tooniga lood on Matteuse evangeeliumis.

3.3. Jeesuse ja variseride vestluste retooriline analüüs

Retoorilise analüüsi käigus saab tuvastada, missuguste huvigruppide poolt või vastu võib tekst olla kirjutatud. Herbert Basser väidab, et, olles analüüsinud Jeesuse ja variseride vestlusi, mida evangeliumites esitatakse variseride seiskohtade või praktika terava kriitikana, on teemakäsitluse poolest I sajandi juutluses tavapärased vaidlusteemad. See on seda imestavapanev, et toonaste tuntud vaidlusteemadega on loodud variseride vastane religioon. Basser küsib, miks evangeeliumikirjutuajad Jeesust ja varisere just selliselt portreteerivad ning kas nad neil oli midagi varjata. Basseri arvates on paljud uurijad sellele küsimusele püüdnud vastata, kui ammendavat vastust pole võimalik leida. Ta peab Jeesuse ja variseride vahelist poleemikat I sajandi judaismi ja varakristluse vaheliseks probleemiks, millega seati kahtluse alla variseride Toora õpetaja autoriteet.⁹²

Eksegeedid on täheldanud, et sünoptilistes evangeeliumites on Jeesuse ja variseride osades vestlustes äratuntav retooriline muster.⁹³ Jeesusel ja variseride vaidlused olid raamistatud järgnevalt:

- oponentidele esitatakse küsimuse vormis nende endi tunnustatud praktikale tuginedes ligilähedane nädisolukord.

Tüüpküsimus: “Kas ka mitte teie endi praktikas pole sarnane olukord olemas nagu nüüd meie vaidluses?”⁹⁴

Jeesuse väitluses oma oponentidega esitatakse sageli kõigepealt legitiimne eeldus. Näiteks: a) kuigi teie väide on problemaatiline, on teie positsioon üldiselt õige.

⁹² Basser, Herbert W. *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* Studies in Exegesis, The Brill Reference Library of Ancient Judaism. Founding Editor Jakob Neusner. Volume 2. Brill, Leiden, Boston, Köln. 2000. 47-48.

⁹³ Basser. *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* 17.

⁹⁴ Ibid, 17.

b) analoogia abil tuvastatakse antud juhtumi erandlikkus.

Sellisele mõttekäigule järgneb kokkuvõttev tõdemus, et mõlemad osapooled on järeldustega nõus.⁹⁵

3.4. Jeesuse ja variseride konsensus

Käesolevas uurimuses tuleb käsitletud poleemikale lisaks vaadelda teemasid, milles kahe osapoolle vahel valitses konsensus. Saduseride ja variseride vahelises vaidluses ihuliku ülestõusmise küsimuses lasevad evangeeliumite autorid olla Jeesusel variseride poolel (Mk 12,18-27; Mt 22,23-33; Lk 20,27-40). Teiseks olid Jeesus ja variserid ühel nõul kahe koondkäsu sõnastamisel. Mk 12,28-34; Mt 22,34-40 ja Lk 10,25-28 tunnistavad Jeesus ja variserid jätkuvalt kehtivaks juutliku eetika põhilisemad seisukohad – armastada Jumalat ja oma ligimest nagu iseennast.⁹⁶

Seega ei saa rääkida Jeesuse ja variseride permanentsest teoloogilisest vastuseisust. Jeesuse ja esimeste jüngrite usku ülestõusmisesse võib näha variseride traditsioonis tuttavate motiivide edasijaarendamist. Kõigis kolmes sünoptilises evangeeliumis näidatakse, et Toora koondkäskudes olid Jeesus ja variserid ühel nõul.

3.5. Jeesus ja variserid vägivalda kirjeldavas retoorikas

Vägivald on läbi ajaloo olnud inimkonna üheks suurimaks sotsiaalseks probleemiks. Sellele lahenduseta probleemile vastuse otsimisest räägib Vana Testamendi alglugudes Kaini mõrv. Vägivald, mis on põhjendatud kultusega ja seostatud Jumalaga, leiab kajastamist ka Uues Testamendis. Vägivalla teema, mida siikohal uurin, tuleb esile mitte ainult Jeesuse kannatusloos ega esimeste varakristlike märtrite tekkimises, vaid ka Jeesuse ja variseride omavahelistes suhetes.

Järgnevalt vaatlen kolmes evangeeliumis Jeesuse ja variseride rolli vägivalda kirjeldavates seostes.

⁹⁵ Bassar. *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* 17.

⁹⁶ Vermes. *The Changing Faces of Jesus.* 199.

3.5.1. Vägivalla retoorika Markuse evangeeliumis

Markuse evangeeliumis peetakse võtmetekstideks Jeesuse ütlosti, mille mõte seisneb Jeesuse esitlemises prohvetina, kes kõneleb Jeruusalemma valitsejate vastu. Kogu evangeeliumi läbib mõte, et Jeesus uuendab Iisraeli Jumala valitsuse alla ja nii ei pea see olema Jeruusalemma ega Rooma võimu all. Sümboolse tähendusega lugu sellest, kuidas Jeesus uuendab vägivaldse deemoni all kanntaja olukorra (Mk 5,1-10), räägib Markuse kogukonna ja Rooma impeeriumi suhetest. Evangeeliumi alguse eksortsismid näitavad, kes Jeesus on ja milleks ta on tulnud - hävitama deemonlikke vaime. Kui Jeesust süüdistatakse, et temas endas on kuri vaim, siis vastuseks öeldud selgituses kinnitab ta, et hoopis saatanal on lõpp käes (Mk 3,22-27).⁹⁷

Markuse 5. peatükis on jutustus mehest, keda piinab kuri vaim nimega Leegion. Jeesus vabastab ta erilisel viisil ja nii võib jutustuse taustal tõmmata paralleele Rooma võimu ja leegionäride põhjustatud kannatustest kogukonnale. Sigade sisse läinuna hävitab deemonlik vaim end ise merre uputades. Nii selles kui ka teistes lugudes annab Markus teada, et Jumal vabastab inimesed väliste võimude tekitatud vägivalla käest. Jeesuse ja jüngerite tegevus toimub enamik ajast Galilea väikestes külades ja linnades, teiste evangeeliumitega võrreldes väljendub see ka Jeesuse rahulikumas retoorias.⁹⁸ Olenemata vastuoludest valitsejatega ütleb Jeesus maksuraha kogumisel, et Jumalale tuleb anda see, mis talle kuulub, ja keisrile talle kuuluv (Mk 12,14-17).⁹⁹

Kuigi maksuraha kogumise juures mainitakse variseride ja Heroodese meeste soovi Jeesust "sõnast kinni püüda," pöörduvad küsijad Jeesuse poole väga aupaklikult: "Õpetaja, me teame, et sa oled tõemeelne... vaid õpetad Jumala tee tõepäraselt..." (Mk 12,14). Evangeeliumis ei ole põlgust juutide vastu. Jeesus kutsub kuulajaid

⁹⁷ **Horsley**, Richard A., "By the Finger of God": *Jesus and Imperial Violence* – Violence in the New Testament. Edited by Shelly Matthews and E. Leigh Gibson, 2005. t&t clarc, New York, London. 61-65

⁹⁸ Horsley. "By the Finger of God": *Jesus and Imperial Violence*. 68-73.

⁹⁹ Horsley. *Ibid.*, 74.

leplikkusele ja "andestama oma vaenlastele", mis sobib kokku väikeste kogukondade elulaadiga.¹⁰⁰

Kokkuvõtteks võib öelda, et Markuse evangeelium on väikese kogukonna keskne. Vägivalla põhjustajad ja vägivalla sündmused on kogukonnast väljas ja selle hävitamisega tegeleb Jumal ise.

3.5.2. Vägivalla retoorika Matteuse evangeeliumis

Matteuse evangeeliumis on märgatavalt rohkem vägivallaga seotud motiive kui teistes evangeeliumites. Koos teiste Jeesuse oponentidega on varisere kujutatud Jeesusega pidevas vastuolus. Peatükis 12 võtavad variserid vastu otsuse, et Jeesus tuleb hukata (12,14). Seda Jeesuse hukkamise motiivi variseride poolt tuleb vaadelda Matteuse narratiivi sotsiaalses kontekstis. Kogu evangeelimi läbib Jeesuse eluloo taustal kannatuse ja vägivalla rõhutamine. Näiteks algab evangeelium kronoloogilise nimede loeteluga, milles ajaliseks märgiks on nimetatud Paabeli vangistust (Mt 1,11 ja 17). Vägivalla teema juhatab sisse Jeesuse sünniloos Petlemma laste tapmine (Mt 2,16). Jeesuse ettekuulutused oma vägivaldsest surmast (16,21; 17,22-23; 20,18), soovitus patust hoidumiseks silm välja lüüa või jalg maha raiuda (5,29-30) ning tähendamissõna viinamäe rentikest, kelle laseb viinamäe isand *kurjal kombel hukata* (21,41), on teravaks kontrastiks Jeesuse soovitusel kurjale mitte vastu astuda (5,36), eksijale andestada (6,14) ja armastada ligimest nagu iseennast (22,39).¹⁰¹

Matteuse narratiiv mainib konfliktseid lähisuhteid (10,35-36) ja soolisest vaatenurgast vaades on just mehed vägivalla põhjustajaks, ainsaks erandiks on jutustus Ristija Johannese mõrvamisest (14,1-12).

Ka Jeesuse kõnes on vägivalla motiive. Nii ei ole ta tulnud tooma maailma rahu, vaid mõõka (10,34) ja ta annab teada, et Ristija Johannese päevist rünnatakse taevariiki ja ründajad kisuvad selle endale (11,12). Matteuse narratiiv on konstrueeritud vägivalla kirjeldustega, milles antakse edasi valitseva eliidi võimusuhted ja millele vastandatakse eshatoloogiline lootus Jumala karistuse

¹⁰⁰ Horsley *Ibid.*, 75.

¹⁰¹ Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 97-98

saabumisest. Saabuv kohtupäev lõpetab senised võimusuhted, aga selle tulemine on samuti vägivalda ilming.¹⁰²

Allolev tabel ilmestab seda, kuidas Matteuse evangeeliumis on kujutatud vägivaldselt tegutsevaid kõiki võimalolevaid struktuure. Nende hulka kuuluvad eranditult ka variserid.

Vägivalda põhjustaja	Kirjakoht	Vägivalda liik	Objekt
Herodes, Jeruusalemma eliit	2,7-23	Raevutsemine, tapmine	Petlemma imikud
Variserid	9,38; 12,14	Demoniseerimine, verbaalne vägivald	Jeesus
Sünagoogi ülemad	10,17	Piitsutamine	Jüngrid
Kuningad, valitsejad	10,18	Tunnistuse andmine	Jüngrid
Variserid	12,14	Otsus hukata	Jeesus
Herodes Antipas, Herodias	14,1-12	Soov tappa, pea otsast lõõtmine	Ristija Johannes
Jerusalemma eliit: vanemad, ülempreestrid, kirjatundjad	16,21	Kannatamine, surm	Jeesus
Jerusalemma liidrid	17,22-23	Tapmine	Jeesus
Rooma võim	17,24-27	Maksu kogumine omadelt	Jüngrid (juudid)
Jerusalemma liidrid: ülem- preestrid, kirjatundjad	20,18	Piitsutamine, risti löõtmine	Jeesus
Paganad ehk Rooma võimu esindajad	20,19	Teotamine, piitsutamine, ritstilöömine	Jeesus
Viinamäe rentnikud (Jeruusa- lemma eliit: ülempreestrid, rahvavanemad, variserid) 21,23;45	21,33-46	Kinnivõtmine, pekmine, tapmine	Sulased, prohvetid, Jeesus
Kuninga alluvad, Jeruusalemma eliit (21,45; 22,15)	22,1-10; 22,6	Kinnivõtmine, teotamine, tapmine	Sulased, prohvetid, jüngrid
Kirjatundjad ja variserid	23,34	Tapmine, ritstilöömine, piitsutamine	Prohvetid, targad, kirjatundjad
Jerusalemma linn	23,37-39	Tapmine, kividega surnuks viskamine	Prohvetid ja need, kes on saadetud

¹⁰² Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 98-102

Jeruusalemma eliit: ülempreestrid ja vanemad (26,3;14;47;57-68; 27,1-2)	peatükid 26-27	Ristilöömine	Jeesus
Maavalitseja Pilaatus	27	Peksmine, ristilöömine	Jeesus
Rooma sõdurid	27,27-31	Pilkamine, löömine pähe, lahtiriietamine, sülitamine	Jeesus.

Tabel 2.¹⁰³

Matteuse narratiiv kujutab Jeesust ka vägivaldsemana kui teised evangeeliumid. Mitte ainult variserid ei ole Jeesuse vastu, vaid Jeesuse enda kõned oma oponentide suhtes on üldtoonilt süüdistavad, demoniseerivad ja ähvardavad. Isegi kurjadest vaimudest vabastamine toimub Matteuse narratiivis nii, et Jeesus tekitab seakarja hävinemisega linnale majanduslikku kahju (8,28-34). Jumala eshatoloogiline ilmumine on edasi antud vägivalda, kannatusi ja valu jõuliselt kirjeldavas retoorikas. 23. peatükk on Jeesuse halvustav ja süüdistav kõne kirjatundjate ja variseride aadressil. Selleks, et Jeesuse ja variseridega seonduvaid konflikte asetada Matteuse evangeeliumi üldisesse konteksti, toob järgnev tabel (tabel 2) esile selle, kuidas evangeeliumi autorid on Jeesust ja Jumalat portreteerinud vägivalda kirjeldavates lugudes.

Jeesus /Jumal	8,24-34	Eshatoloogiline hukkamõistmine (pimedasse tõukamine, ulgumine ja hammaste kiristamine)	“Kuningriigi lapsed”
	8,16; 9,33; 38jj	ἐκβάλλω -välja ajama, välja viskama deemoneid	Deemonitest vaevatud inimesed
	10,15; 10,34	Eshatoloogiline hukkamõistmine, rahu asemel mõõk	Hukkamõistetud linn, perekond
	11,20-24	Eshatoloogiline hädakuulutus	Korasin, Betsaida, Kapernaum
	9,4; 12,34; 16,4;	Retooriline demoniseerimine	Variserid , kirjatundjad, saduserid (eliit)

¹⁰³ Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 86.

	13,40-42; 13,49-50	Eshatoloogiline hukkamõistmine, tuleahju viskamine, kus on ulgumine ja hammaste kiristamine	Kõik pahanduse ja ülekoht - tegijad, kurjad
	15,7; 12-14	Halvustav retoorika (silmakirjatsejad, pimedate sõgedad teejuhid)	Variserid ja kirjatundjad Jeruusalemmast
	15,26	Halvustav retoorika	Kaanani naine
	16,23	Retooriline demoniseerimine	Peetrus
	18,6	Vesikivi kaela panemine ja mere sügavusse uputamine	Igüks, kes ahvatleb patustama
	18,8-9; 5,29-30	Käe ja jala maharaiumine silma väljatorkamine	Patustavad jüngrid
	18,34-35	Piinajate kätte andmine	Andeskandmatu sulane/ jünger
	21,12-17	Kohtumõistmine templis (kaubitsejate väljaajamine, laudade ja pinkide ümberlükkamine)	Jeruusalemma eliit
	21,23-22,14	Kohtumõistmine	Jeruusalemma eliit
	22,11-14	Käte ja jalgade sidumine, välja pimedasse viskamine, kus on ulgumine ja hammaste kiristamine	Jüngrid
	23,1-36	Halvustav retoorika	Kirjatundjad ja variserid
	24,1-2	Kohtumõistmine	Tempel
	24,27-31	Jeesuse <i>paruus</i> a (militaarne ja kosmiline)	Rooma võim, kõik Jumala vastased

Tabel 3,¹⁰⁴

Sellest võib järeldada, et variseride portreeterimine kiuslike ja vägivaldsetena ei ole erinev sellest, kuidas kirjeldatakse poliitilise ja religioosse võimuga eliiti. Just neid, keda peetakse kannatuste põhjustajaks vaestele ja tõrjututele. Seega ei saa teha Matteuse evangeeliumi variseride portreeterimisest järeldust, nagu oleksid variserid Jeesuse ajal olnud tema suhtes vaenulikud ja vägivaldsed.

Matteuse evangeeliumis on vägivalda retoorikale vastukaaluks teatav sümbol

¹⁰⁴ Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 89.

õrnusest ja Jumala soosingust - need on need, keda kutsustakse "väetiteks", "pisukesteks" ja "lapsukesteks". Nad on Jeesuse erilises soosingus ja viibivad tema läheduses. Neile väetitele on ilmutatud see, mis on peidetud tarkade ja mõistlike eest (Mt 11,25), need on lapsed, kes tunnevad Jeruusalemma väravas, kes Jeesus tegelikult on (Mt 21,15) ning need on, kelle sarnaseks tuleb saada, et pääseda taevariiki (Mt 18,1-5). Uurijate arvates samastab Matteuse kogukond end selle müstilise tegelaskujuga.¹⁰⁵

Kuid miks on Matteuse evangeeliumi jutustused ja retoorika teistest sünoptilistest evangeeliumitest vägivaldsemad? Matteuse evangeeliumi eksegeedid on selgituseks pakkunud välja hüpoteesi, mis võib aidata mõista eelpool käsitletud retoorikat. Vägivaldal kirjeldavate lugude põhjus võib olla Matteuse kogukonna enda vägivallakogemuses ja vajaduses anda oma kogukonna veristele sündmustele teoloogiline seletus ja Jeesuse elulooga seotud põhjendus. Seda oletust toetab ajaloolase Josephuse jutustus, milles ta kirjeldab Antiookia juutide vastu suunatud vägivallategudest seitsmekümnendatel aastatel. Antiookias võis asuda ka Matteuse kogukond. Ajalooliselt pole võimalik tõestada, kas vägivalla all said seal kannatada ka teised jeesusliikumise liikmed.¹⁰⁶

Minu arvates räägib selle vägivalla põhjendamise hüpoteesi kasuks kasvõi eestlase pidev kommunistliku režiimi ajal toimunud kannatuste meenutamine. Ehkki vägivaldsetest sündmustest on möödunud aastakümneid, on kannatanud inimestel psühholoogiline vajadus täiendada ajaloolist narratiivi möödunust - luua ja siis korrata möödunud sündmusi põhjendavat lugu, mis aitaks vastata küsimusele, miks just meil tuli olla vägivalla ohvrid. Matteuse evangeeliumi lugedes ei tohi unustada, et juutide kannatuslugu on olnud palju pikem ja verisem kui eestlastel või mõnedel teistel rahvastel.

¹⁰⁵ **Rowland**, Christopher. **Morray-Jones**, Christopher R.A., *The Insight of the Little Ones in the Gospel of Matthew*. – The Mystery of God. Early Jewish Mysticism and the New Testament. Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum. Genereal Editor Peter J. Tomson. Volume 12. Brill, Leiden, Boston, 2009. 117-119.

¹⁰⁶ Carter. *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel*. 81-82.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et vägivalla teema oli Matteuse kogukonnale valusaks ja lahendamist vajavaks probleemiks. Võib arvata, et juba juutliku traditsiooni kohaselt, nagu seda võib märgata Vana Testamendi kannatuslugudes, tuleb kõik see, mis on haiget teinud, seostada Jumala karistuse ja inimese patusega. Jeesuse kannataja rolli ja vägivalla keskele asetamisega otsib Matteuse kogukond vastust oma vägivallakogemusele. Kuigi tegemist on hüpoteesiga, mida ajalooliselt tõestada ei saa, annab Matteuse kogukonna selline käsitlemine vastuse Matteuse evangeeliumi üldisele hoiakule ja sellele, kuidas kirjeldatakse variseride suhtumist Jeesusesse.

3.5.3. Vägivalla retoorika Luuka evangeeliumis

Luuka evangeeliumi vägivallakirjeldused ja ka vägivalda väljendav retoorika on pehmem kui teistes sünoptilistes evangeeliumites. Luukas kujutab Jeesust väga inimlikuna. Samas näitab ta, et Jeesuse isik on kuju ideaalsest kristlasest, kelle kuulutust ei saa tagasi lükata. Jeesuse kannatusloos on vägivald pehmendatud. Herodes ei leia Jeesusel süüd (Lk 23,15), sama tunnistab üks Jeesusega koos ristilöödu (Lk 23,41) ning risti juures peale Jeesuse surma ka Rooma sõdur.¹⁰⁷

Luuka evangeeliumis on vägivalla probleemi seostatud Stefanose hukkamisega Apostlite tegude raamatus (Ap 7,54-60). Stefanose hukkamist on peetud Uues Testamendis julmemaks mõrvaks, millel valgusel käsitleb Luukas oma evangeeliumis suhteid juutide ja võimuesindajatega.¹⁰⁸

Samas on uurijad väitnud, et Luuka evangeeliumis ei ole Jeesuse kriitika variseride suhtes teravam võrreldes teiste Jeesuse oponentidega.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Knight. Luke's Gospel. 58-59.

¹⁰⁸ Matthews, Shelly. *The Need for the Stoning of Stephen*. - Violence in the New Testament. Edited by Shelly Matthews and E. Leigh Gibson. T&t Clarc, New York, London. 2005. 124-125.

¹⁰⁹ Knight. Luke's Gospel. 61.

3.6. Kokkuvõte

Kolmandas peatükis olen keskendunud Jeesuse ja variseridele suhetele sünoptilistes evangeeliumites. Selleks, et leida vastus küsimusele, milles seisnes Jeesuse ja variseride vaheline vastasseis, olen uurinud nende suhteid eksegeetide töö valgel. Käsitletud teema kokkuvõtteks võib öelda:

- 1) Sünoptilistes evangeeliumites on Jeesuse ja variseride suhteid kirjeldatud valdavalt vaenulikuna. On aga võimalik märgata, et mitte kõik variserid polnud Jeesuse vastu ja kõiki varisere ei pidanud Jeesus silmakirjalikeks. Evangeeliumites ei ole võimalik kindlaks määrata ühtset põhjust, miks nende suhted oleksid pidanud olema vaenulikud.
- 2) Teemad, milles evangeeliumid näitavad Jeesust ja varisere teineteisega tülis olevana, olid judaismi uurijate arvates rabide igapäevased vaidlusteemad.
- 3) Jeesuse ja variseride vastasseisu põhjused asuvad algkristlikes kogukondades, kelle juures ja kellele evangeeliumid kirjutati. Jeesuse ja variseride suhted on evangeeliumites kujundatud vastavalt varakoguduse vajadusi arvestades.
- 4) Variseridel on kanda groteskne Jeesuse vastase roll, mida võib pidada kirjanduslikult komponeerituks, selleks, et rõhutada Jeesuse elu ja Toora õpetaja autoriteeti.
- 5) Vägivaldne retoorika, mida kasutavad evangeeliumite autorid Jeesuse ja variseride suhetes, ei ole kooskõlas evangeeliumite üldise mõtte ja kompositsiooniga. Vägivaldne retoorika evangeeliumites viitab ajastuomastele konfliktidele ja varakoguduse sees lahendamata jäänud probleemidele.

4. Jeesuse ja variseride narratiiv kui varakristlike koguduste identiteedimarker

4.1. Varakristlike kogukondade identiteediotsingud

Sünoptilistes evangeeliumites saab Jeesuse ja variseride vastasseisu uurida kahel viisil. Neid lugusid saab pidada ajalooliselt tõesteks sündmusteks, mis mingilgi määral kirjeldavad kunagi toimunud sündmuseid. Teise võimalusena saab neid lugusid uurida kui hilisemat varakristlike kogukondade kirjanduslikku kompositsiooni, seda juba ajaperioodil, mil juutide, juudikristlaste ja pagankristlaste suhted olid muutunud keeruliseks ning vaenulikuks.¹¹⁰

On teadlasi, kelle arvates väljendab konflikt Jeesuse ja variseride vahel esimeste kristlaste omavahelisi pingeid. Vastuolu ei ole näha vaid Jeesuse ja variseride vahel, sest neil probleemsetel teemadel on laiem kõlapind. Jeesuse ja variseride konfliktide kaudu näitavad evangeeliumite autorid jeesusliikumisest välja kasvanud varakristlike gruppide erinevaid teoloogilisi seisukohti.¹¹¹

Sageli peetakse vara- või algkristlust ideaaliks, mille poole tuleks kristlastel tagasi pöörduda. Varajast I sajandi kristlust peetakse harmooniliseks koosluseks, milles polnud veel usulisi vastuolusid ega vagaduslaadi või traditsiooni erinevusi. I sajandi kristluse ja juutluse uurijad on aga näinud varakristluses hoopis teistsugust pilti. Probleemne vastuolu ei olnud vaid kristlaste ja juutide vahel, vaid tegemist oli palju keerukamatel alustel oleva vastasseisuga. Dunn on kaardistanud kristlike kogukondade algpositsioonid juutide kõrval.

Tabel 4¹¹²

paganate kristlus		hellenistlik kristlus		algkogudus	
paganatest kristlased	Paulus	hellenistlikud paganad	hellenistlikud juudid	Peetrus ja 12 jüngrit	juudid

¹¹⁰ Pickup. *Matthew's and Mark's Pharisees*. 67.

¹¹¹ Keener. *The Historical Jesus of the Gospels*. 223.

¹¹² Dunn. *The Partings of The Ways*. 6.

4.2. Vastuolu juutide ja paganate vahel

Sünoptiliste evangeeliumite koostamine ja kirjutamine tulenes varakristlike kogukondade praktilisest vajadusest. Esimese generatsiooni apostlid olid surnud, Jeruusalemma tempel oli hävitatud, kogudused kasvasid ja pagankristlaste oskaal suurenes. Paulus, Peetrus ja Jakoobus olid hukatud 60-64 aastal. Kirjanduslikust tühimikust ning vajadusest vaimuliku juhatuse järele kogukondades räägib kristlike pseudograafide esilekerkimine, kes kirjutasid surnud apostlite nimel.¹¹³ Juudi sõda ja Jeruusalemma templi hävinemine olid toonud kristlikele kogukondadele kaasa kannatused ja kriisid. Sarnaselt apostlitele tahtsid evangelistid kristlikke kogudusi juhendada usuliselt ja sotsiaalselt muutunud oludes. Nii andsid evangeeliumite autorid kogudustele edasi juhised, kuidas kohaneda kriisides. Vaimuliku juhatuse andsid evangelistid kristlikule kogukonnale edasi vägagi mõjusalt moel - jutustusega Jeesuse elust.¹¹⁴

Evangeeliumid Jeesuse elust oli algkristlaste viis edasi anda oluline sõnum lunastusest, kuid sõnumi esitamise viis kandis kindlat eesmärki - eraldada juudid paganatest, sünagoog kristlikust kogudusest.¹¹⁵

4.3. Variseride vaidlused Jeesusega kui autoriteediküsimus

Evangeeliumite jutustused lasevad aimata, milline mitmekesisus ja kohati ka segadus valitses Tooraga ümberkäimises I sajandil rabiinlikus traditsioonis. Evangeeliumite autorid ei võinud seetõttu alati tajuda, millise suulise Toora tõlgenduse traditsioonist lähtuvalt kirjutati evangeeliumite süžee. Nagu erinevatele religioossetele gruppidele omane, nii ka I sajandi kirjutistes jumalikustati omasid ja demoniseeriti omadest erineva õpetuse ja praktikaga grupeeringuid. Taolist mõttemustrit võib eeldusena märgata Jeesuse ja variseride vaheliste vaidluste jutustustes. Vaidluste teemad evangeeliumites ei ole juhuslikku laadi. Juutlikud sabbatipidamise reeglid, vande andmise ja toitumise reeglid olid olulised esimeste

¹¹³ Theissen, Gerd. *The New Testament, History, Literature, Religion*. Translated by John Bowden, T&T Clark LDT, 2003. 91-91.

¹¹⁴ Theissen. *The New Testament, History, Literature, Religion*. 118.

¹¹⁵ Bassar. *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* 47.

juutidest Jeesuse järgijate jaoks. Juudikristlaste jaoks olid variserid omad, sest nad orienteerusid Toora käskude pidamise traditsioonides järjekindlalt ning valvasid suulise Toora *halaka* rakendamise üle kõige innukamalt.¹¹⁶

Basseri mõttekäigule toetudes võiks väita, et just Toora ekspertide kuulsuse tõttu võisid variserid ideaalselt sobida kompetentse Jeesuse oponendi rolli Toora tõlgendamise küsimuses. Neid nimetatakse mitmuses, nad on ebaisikulised vastased, kõrvalosatäitjad, kelle roll oli esile tuua ja võimendada Jeesuse seisukohti evangeeliumites.

Suulise Toora vaidlusteemad ei kõitnud aga enam esimesi pagankristlaste kogudusi, kelle jaoks evangeeliumid koostati ja säilitati. Jeesuse ja variseride vahelistes vaidlustes asetub Jeesus revolutsionääri rolli, kelle vastu oma usu ja kommete kaitsmise nimel on variseridel õigus astuda, teda taga kiusata ning soovida isegi tema hukkamist. Jeesuse ja variseride taoliste postitsioonidele asetamine loob kirjanduslikus mõttes olukorra, kus kõige olulisem pole enam väitluse teema, vaid vaidlus ise. Jeesusest saab evangeeliumites tegelaskuju, kes elimineerib teoloogilistes küsimustes pagankristliku kogukonna jaoks juutlikud autoriteedid.¹¹⁷

4.3.1. Identiteediotsingu näide: juudikristlik Matteuse kogukond

Matteuse jutustust peetakse neljast evangeeliumist kõige juutlikumaks. Juudikristlaste identiteeti kinnitatakse evangeeliumis tähelepanuväärselt süsteemselt. Näiteks esimene peatükk algab kreeka keeles: *Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ*¹¹⁸ mis meenutab lugejale 1. Moosese raamatu algust. Sissejuhatuses seob autor Jeesuse Vana Testamendi suurkujude ja esiisadega ning kõrvutab Jeesuse sünniloo Aadama loomislooga (1Ms 5,1).¹¹⁹

¹¹⁶ Basser, *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* 15-16.

¹¹⁷ Basser. *Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* 15-16.

¹¹⁸ *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland. Deutsche Bibelstiftung Stuttgart, 1979.

¹¹⁹ Evans, Graig A. *The Literary Heritage of Jewish Believers – Jewish Believers in Jesus: The Early Centures*. Editors Oskar Skarsaune and Reidar Hvalvik. Hendricson Publisher, Inc, 2007. 243-244.

Uurijad on pidanud kogu Matteuse evangeeliumi keelekasutust sünagoogilikuks terminite ja paljude Vana Testamendi tsitaatide tõttu. Samas on Matteuse evangeeliumi hoiak kriitiline juutide vastu, kes kannavad religioosset autoriteeti ja võimu. Evangelist näitab, et juudi religioossed liidrid ja juudi rahvas, olles hüljanud Jeesuse kui Messia, on sellega pälvinud Jumala karistuse. Sellises kontekstis ei pea Matteuse evangeeliumis juudivaenulikkust nägema antisemitismina, vaid ühe juudikristliku kogukonna hoiakut oma "uskmatute" rahvuskaaslaste vastu.¹²⁰

Teatavasti on inimese nimi oluline osa tema identiteedist. Sedasama mõtet saab üle kanda ka religioossete gruppide enesemääratluse kujundamisse.

Matteuse kogukonna erilist enesemääratlust ja tundlikkust religioosse võimu ning õpetusliku autoriteedi suhtes näitab seegi, et Jeesust ei nimetata evangeeliumis rabiks. Rabiks lasevad end kutsuda variserid ja kirjatundjad, sest tavapäraselt oligi nimetus rabi I sajandi judaistlikus traditsioonis Toora tundja ning õpetaja aunimetus. Ainuke, kes Jeesust Matteuse evangeeliumis rabiks kutsus, on Juudas. Sellisele pöördumisele vastab Jeesus: "Need on sinu sõnad." (Mt 26,25). Jeesus keelab oma kogukonna liikmetel teineteist rabiks nimetada (Mt 23,8) ja end rabiks kutsuda lubamises süüdistab kirjatundjaid ja varisere (Mt 23,7).¹²¹

Nagu mitmed kommentaatorid, asetab ka Matteuse kogukonna uurija Andrew J. Owerman kogu evangeeliumi I sajandi rabiinliku judaismi ning erineva rangusega Toora nõudeid tõlgendavate ning praktiseerivate judaistlike gruppide omavahelisse võitlusse. Selline olukord tingib vajaduse end määratleda ideoloogiliste oponentide või konkurentide kaudu. Owerman rõhutab, et Matteuse kogukonnal oli poleemika toonase judaismi ja õpetuslike küsimustega. Lisaks olid Matteuse kogukonnal ideoloogilised võitlused teiste religioossete gruppidega, kelleks olid variserid ja saduserid.¹²²

¹²⁰ Evans, *The Literary Heritage of Jewish Believers*. 242.

¹²¹ **Owerman**, J. Andrew. *Matthew's Gospel and Formative Judaism*. The Social World of the Matthean Community. Fortress Press, Minneapolis, Augsburgs Fortress, 1990. 44-48.

¹²² Owerman. *Matthew's Gospel and Formative Judaism*. 159-160.

4.4. Variser Jeesus variseride keskel (Hyam Maccoby väide)

Jeesuse ja variseride suhteid sünoptilistes evangeeliumites võib uurida hoopis erinevast vaatenurgast. Väga huvitava ja veenva argumentatsiooniga teooria on sõnastanud Leedsi ülikooli professor Hyam Maccoby (1924–2004), kes avaldas peale viljakat judaismiurija karjääri ning enne oma surma raamatu *Jesus the Pharisee*.¹²³ Maccoby leiab, et tavapärane arusaam variseridest vajab ümberhindamist ning selleks tuleb arvesse võtta rabiinlikku kirjandust ja judaismi ajalugu. Samas toetub ta teemaarenduses palju Uue Testamendi tekstidele. Kristlikke uurijaid kritiseerides möönab ta, et ainukesed, kes veel näevad Uue Testamendi ajaloolist väärtust, on mittekristlastest teadlased. Ta peab ajalooliselt usutavaks Apostlite tegude raamatus kirjeldatud juhtumit, milles jutustatakse, kuidas Suurkohtu liige variser Gameliel astub apostlite kaitseks välja (Ap 5,34-39). Seda vahejuhtumit peab ta tõestuseks, et variseride hulgas oli neid, kes suhtusid jeesusliikumisse pooldavalt. Seda mõtet toetab näiteks Johannese evangeeliumis kirjeldatud Jeesuse õine vestlus Nikodeemusega. Taolised variseride toetust väljendavad tekstid annavad alust arvata, et Jeesusesse suhtuti kui oma partei liikmesse. Samas, Jeesus, olles ise variser, ei pruukinud kõikidele oma parteikaaslastele meeldida ja nendega heades suhetes olla. Ta näeb, et Luuka evangeeliumi autor püüab teadlikult vahet teha Jeesust pooldavate variseride ja tema vastu olevate variseride vahel. Neid esimesi on kirjeldatud Jeesuse pärast muretsejatena, kes hoiatavad Jeesust, et Herodes tahab teda tappa (Lk 13,34).¹²⁴ Variserluse alla mahtusid tema arvates mitmed Seaduse vagadust rõhutavad ja messiaanlikud liikumised, nende hulgas näiteks seloodid ja ka hassiidid. Seetõttu ei saa rääkida variserlusest kui täiesti ühtsest religioossest ja ka poliitiliste ambitsioonidega parteist.¹²⁵

Maccoby rõhutab, et variseride jaoks ei olnud Jeesuse messiaks olemine probleemiks. Jeesuse messiatiitel oli probleemiks ja poliitiliseks ohumärgiks Rooma võimu esindajatele. Ta leiab, et põhjus, miks evangeeliumid portreteerivad varisere vaenulikena Jeesuse suhtes, on tingitud poliitilistest oludest peale 70. aastat.

¹²³ Maccoby, Hyam. *Jesus the Pharisee*. SCM Press, 2003

¹²⁴ Maccoby. *Jesus the Pharisee*. 4-16.

¹²⁵ Maccoby. *Ibid.*, 73-77.

Pagankristlastel oli vaja distantseeruda juutidest ja juudikristlastest, kes olid sattunud poliitilisesse ebasoosingusse. Pagankristlastele oli ellujäämiseks vaja näidata, et nende messias Jeesus ei mässanud Rooma võimu, vaid judaismi vastu. Variserlus esindas I sajandi judaismi kõige veenvamalt ja seetõttu oli variseride tegelaskuju kaudu võimalik näidata ilmekalt Jeesuse võitlust juudite ja judaismi vastu. Evangeeliumid ei kirjelda kuskil, kui palju kannatust ja alandust tekitas Rooma võimu okupatsioon juutidele. Seda teemat oli targem vältida. Maccoby väidab, et just selle tõttu ei ole evangeeliumid ühemõtteliselt usaldusväärsed allikmaterjalid variserluse kohta, sest nad portreteerivad variseride ja Jeesuse suhteid moonutatult. Varisere peab ta ajastu ohvriteks, kellest evangeeliumikirjutajad on poliitilise surve tõttu kujundanud negatiivse ja groteskse tegelase.¹²⁶

Maccoby põhjendab oma teooriat tõdemusega, et Jeesuse õpetus on sügavalt juutlik. Näiteks Jeesuse õpetatud Meie Isa palve on motiividelt sarnane juutliku Shema palvega ning tähendamissõnadega õpetamine oli toonastele rabidele iseloomulik vaimuliku õpetuse edasiandmise viis. Etteheited, mida evangeeliumites lastakse Jeesusel variseride kohta öelda, oli judaismi erinevate vagadusliikumiste oluline teema. Maccoby kaitseb varisere väitega, et Jeesuse kriitika oli variseride poleemika nende endi keskel oleva usulise ja poliitilise silmakirjalikkuse ja välise võltsvagaduse vastu. Ta väidab, et I sajandi judaism oli ise pingestatud reformidest ja seda just poliitiliste ajaloosündmuste taustal. Hilisem kristlik hermeneutika on Jeesuse kriitika variseride seas levinud pahede vastu üldistanud ning võimendanud kogu variserluse ja judaismi vastu. Selline variserluse käsitus on andnud hilisemas ajaloos õigustuse nii passiivsele kui ka verisele antisemitismile.¹²⁷

Jeesuse kuulumist variseride hulka ei toeta Craig S. Keener. Ta leiab, et kuigi Jeesus elas Galileas sügavalt juutlikus kultuuris, mis ei olnud hellenismi mõjutusi veel omaks võtnud, ei ole Jeesuse pelgalt juutlik keskkond ja Toora pooldamine kinnituseks tema variseride hulka kuulumisest. Keeneri käsitluses on Jeesus

¹²⁶ Maccoby. *Ibid.*, 136-138

¹²⁷ Maccoby. *Jesus the Pharisee* .112,150-152.

tarkuseõpetaja ja karismaatik.¹²⁸

Hyam Maccoby portree Jeesusest kui variserist selgitab paljusid variserlusega seotud probleeme evangeeliumites. Tema teooriale toetudes võib öelda, et Jeesus võis kuuluda variseride liikumisse. See, et Jeesus ise oli olnud variser, võib seletada hilisemate algkristlike kogukondade paanilisi püüdlusi seda varjata.

4.5. Mida muudab väide, et Jeesus oli variser?

Pikka aega enne II maailmasõda oli teoloogide, kes juhtisid tähelepanu Euroopas mõningate kristlike mõtlejate hulgas populaarseks saanud antisemitistlikele ideedele. Kuid peale Holokausti sündmusi polnud enam võimalik rääkida kristliku teoloogia raamides Jumalast, ilma et oleks üle vaadatud kristliku teoloogia eeldused seoses juutluse ja juutidega.¹²⁹

Seetõttu on James D.G. Dunn pakkunud välja kolm põhilist seisukohta, mille najal tuleks ümber hinnata varajasemad tõlgendused variseridest:

- Esiteks, tuleb tunnistada, et Jeesuse ja variseride vastasseisu evangeeliumites on valesti käsitletud ja seeläbi peegeldatud eskaleeruvalt vaenulikkust kristlaste ja rabiinliku juutluse vahel.
- Teiseks, ei tohi näha varisere süüdlasena ega osalisena Jeesuse surmas.
- Uuemate uurimuste kohaselt ei olnud variserid Jeesuse suhtes vaenulikud, sest Jeesus ise kuulus variseride hulka.¹³⁰

4.5. Kokkuvõte

Neljandas peatükis uurisin, kuidas Jeesuse ja variseride kooslus sünoptilistes evangeeliumites võis toimida kui identiteedimarker. Teadaolevalt said Jeesusega

¹²⁸ Keener. *The Historical Jesus of the Gospels*. 185.

¹²⁹ Dunn, James D.G, *Pharisees, Sinners, and Jesus*. – Edited by James D.G.Dunn and Scot McKnight *The Historical Jesus in Recent Research*. Sources for Biblical and Theological Study. Volume 10, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2005. 462-463.

¹³⁰ Dunn. *Pharisees, Sinners, and Jesus*. 463.

soetud trükised kõrgendatud tähelepanu osaliseks. Nii võisid paljud jutustused, mis rääkisid Jeesuse elust, muutuda töövahendiks, et kujundada kristlikke kogukondi. Varakristlikud kogukonnad ja ka uute oludega kohanev rabiinlik juutus vajasisid oma identiteetide kujundamiseks tuge. Jumalateenimise pühapaik oli hävinenud, senised tõed olid kahtluse alla sattunud või uute kommetega segunenud - see kõik nõudis religioossetel liikumistel kohanemisevõimet. Ka kuulutus Jeesusest kui Messiasist vajab abistavaid juhtnööre, kuidas temasse uskuda ja teda teenida. Jeesuse ja variseride suhted võisid ideaalselt sobida sellise informatsiooni kandmiseks.

Evangeeliumite koostamisel võis tekkida olukord, kus enam ei kirjeldatud ajaloosündmusi, vaid kirjutati nii, nagu usuti, et sündmused pidid toimuma. Eelpool mainitud autorite seisukohtadele toetudes saab öelda, et Jeesuse ja variseride kooslus disainiti selleks, et aidata varakristlikel kogukondadel määratleda oma suhet juutluse ja juutidega.

Uutele uurimistulemustele toetudes on hakanud muutuma arusaam Jeesuse ja variseride vaenust. Hyam Maccoby on väitnud, et see, mida Uues Testamendis juutliku pilguga leida võib, on tõdemus, et Jeesus oli variser.

Kui Jeesus oli tõesti variser ning variseride vaen on disainitud juutide ja juudikristlaste kahjuks, siis seletab see sünoptilistes evangeeliumites kirjeldatud Jeesuse ja variseride vahelist vastasseisu teisest vaatenurgast. Siis on arusaadav, et nendevahelist poleemikat oli vaja võimendada, et varjata Jeesuse kuulumist variseride hulka. Seda, et Jeesus oli variser, võis olla ebamugav tunnistada nii kristlastel kui ka hiljem rabiinliku judaismi esindajatel.

Sellest lähtuvalt võiks esitada hüpoteesi ja küsida, kas Jeesuse variseride hulka kuulumine tõi kaasa selle, et rabiinlikus judaismis, mis peab end variserluse pärandil olevaks usundiks, nimetust "variser" enam ei mainita. See hüpotees võiks aga olla mõne teise uurimistöö teema, et siis kas kinnitada või lükata ümber käesoleva töö järeldused.

Kokkuvõte

Minu töö uurimisülesandeks oli sünoptilistes evangeeliumites Jeesuse ja variseride vastuseisu või selle puudumise põhjuste kindlakstegemine varakristlike kogukondade kujunemise taustal. Töö käigus jõudsin vastava teema uurijate seisukohtadele tuginedes alljärgnevatele järeldustele:

- 1) Jeesuse ja variseride vahelise vastuseisu põhjuseks saab pidada sünoptilistes evangeeliumites suulise Toora erinevat tõlgendamist.
- 2) Jeesuse ja variseride vastasseis sünoptilistes evangeeliumites võib peegeldada esimeste kristlike kogukondade omavahelisi pingeid. Selle tõttu võis vastasseis Jeesuse ja variseride vahel olla loodud edastamiseks antijudaistlikke ja -semitistlikke hoiakuid.
- 3) Jeesus ja variserid olid juudid judaistlikus keskkonnas, kellel oli ühine arusaamine Toora olulisematest käskudest. Sünoptilised evangeeliumid annavad tunnistust Jeesuse heasoovlikkusest variseride suhtes ja osade variseride soovist olla Jeesusega lauaosaduses ning teda võimude eest kaitsta.
- 4) Kaasaja uurijatega nõustudes saab väita, et Jeesus ja variserid ei olnud teineteise vastu, sest Jeesus kuulus ise variseride hulka.

Uurimistöös kasutatud kirjanduslikele allikatele toetudes võin tõdeda, et Jeesuse suhtumist variseridesse sünoptilistes evangeeliumites ei saa tõlgendada põlgusena Toora, judaismi ega juutide vastu.

Leian, et käesolev uurimistöö "Jeesus ja variserid sünoptilistes evangeeliumites" kinnitab vajadust eestikeelse kriitiliste kommentaaridega varustatud Uue Testamendi evangeeliumite ja kirjade väljaande järele. Siis ei peaks ka Uue Testamendi tavalugeja küsimuse korral Jeesusest ja variseridest piirduma jutlustega (kunagiste) juutide silmakirjalikkusest või infost, mida pakutakse võõrsõnastikes.

Kasutatud kirjandus

- Basser**, Herbert W. *Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* Studies in Exegesis, The Brill Reference Library of Ancient Judaism. Founding Editor Jakob Neusner. Volume 2. Brill, Leiden, Boston, Köln, 2000.
- Bird**, F. Michael. *The Gospel of the Lord.* How the Early Church Wrote the Story of Jesus. Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2014.
- Byrskog**, Samuel. *Story as History- History as Story. The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History.* Brill Academic Publishers, Inc. Boston, Leiden, 2002.
- Dunn**, James D.G. *The Partings of The Ways.* Between Christianity and Judaism and their Significance for the Character of Christianity. Second Edition. SCM Press, 2006.
- Dunn**, James D.G. *Jesus Remembered.* Christianity in the Making, Volume 1. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 2003.
- Elledge**, C.D. *The Bible and the Dead Sea Scrolls.* Society of Biblical Literature, Atlanta, 2005.
- Flusser**, David. *Judaism of the Second Temple Period. The Jewish Sage and Their Literature.* Volume 2. Translated by Azzan Yadin. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2009.
- Freyne**, Sean. *Jesus a Jewish Galilean.* A New Reading of the Jesus-Story. Published by T&T Clark International, 2004.
- Keener**, Craig S. *The Historical Jesus of the Gospels.* William B. Eerdmans Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2009.
- Kloppenborg**, John S. *Q, the Earliest Gospel. An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus.* Westminster John Knox Press, Louisville, London, 2008.
- Knight**, Jonathan. *Luke's Gospel.* Routledge, London and New York. 1998.
- Lillemäe**, Leevi. *Mõiste "püha" tähendus Mary Douglase religiooniuuringu*

taustal. Bakalaureusetöö. Juhendaja Ain Riistan. Põlva, 2014.

Newmann, Hillel. *Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period. A Review of Lifestyle, Values and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran*. Edited by Ruth Ludlam. Brill. Leiden, Boston, 2006.

Neusner, Jakob. *The Halakhah: Historical and Religious Perspectives*. Leiden, Boston, Köln, Brill, 2002.

Meier, John P. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus*. Volume III. Companion and Competitors. ABRL, Doubleday, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, 2001.

Meier, John P. *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. Law and Love*. Volume IV. Yale University Press, New Haven and London, 2009.

Marshall, Mary. *The Portrayals of the Parisees in the Gospels and Acts*. Vandenhoeck & Rubrecht GmbH & Co. KG, Gottingen, 2015.

Mason, Steve. *Flavius Josephus on the Pharisees. A Composition - Critical Study*. E.J.Brill, Leiden, The Netherlands, 1991.

Owerman, J.Andrew. *Matthew's Gospel and Formative Judaism. The Social World of the Matthean Community*. Fortress Press, Minneapolis, Augsburgs Fortress, 1990.

Saldarini, Antony J. *Parisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society. A Sociological Approach*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, U.K, 2001.

Sanders, E.P. *Judaism, Practice & Belief 63 BCE – 66 CE*, SCM Press London, Trinity Press International Philadelphia, 1992.

Rebane, Kalle. *Damaskuse kirja kommenteeritud tõlge*. Magistritöö, juhendaja Urmas Nõmmik, Tartu, 2014.

Theissen, Gerd. *The New Testament, History, Literature, Religion*. Translated by John Bowden, T&T Clark LDT, 2003.

Vermes, Geza. *The Changing Faces of Jesus*. The Penguin Press, 2001.

Vermes, Geza. *Jesus in His Jewish Context*. Fortress Press Minneapolis, 2003.

Wilson, Bryan. *Magic and the Millennium: A Sociological Study of Religious Movements of Protest Among Tribal and Third-World Peoples*. London: Heinemann, 1973.

Artiklite kogumikud ja artiklid

- Evans, Craig A.** *The Literary Heritage of Jewish Believers – Jewish Believers in Jesus: The Early Centuries*. Editors Oskar Skarsaune and Reidar Hvalvik. Hendricson Publisher, Inc, 2007.
- Evans, Craig A.** *Jesus' Rhetoric of Criticism: The Parables Against His Friends and Critics – Rhetorical Criticism and the Bible*, edited by Stanley E. Porter and Dennis L. Stamps. Journal for the Study of New Testament Supplement Series 195, Sheffield Academic Press, 2002.
- Carter, Warren.** *Constructions of Violence and Identities in Matthew's Gospel, - Violence in the New Testament*. Edited by Shelly Matthews and E. Leigh Gibson. T&T Clark International, 2005.
- Dunn, James D.G.** *Pharisees, Sinners, and Jesus*. - Edited by James D.G. Dunn and Scot McKnight, The Historical Jesus in Recent Research. Sources for Biblical and Theological Study. Volume 10, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2005.
- Matthews, Shelly.** *The Need for the Stoning of Stephen*. - Violence in the New Testament. Edited by Shelly Matthews and E. Leigh Gibson. T&T Clark, New York, London, 2005.
- Mason, Steve.** *Josephus's Pharisees: The Narratives*. - In Quest of the Historical Pharisees. Edited by Jakob Neusner and Bruce D. Chilton. Baylor University Press, 2007.
- Neusner, Jakob.** *The Religious-Theological Crisis and Its Resolution: The System of the Mishnah*. – The Mishnah in Contemporary Perspective. Volume II, Edited by Alan J. Avery-Peck and Jakob Neusner. Brill, Leiden, Boston, 2006.
- Neusner, Jakob. Chilton, Bruce D.** In *Quest of the Historical Pharisees*, Baylor University Press, 2007.
- Pickup, Martin.** *Matthew's and Mark's Pharisees*. - In Quest of the Historical Pharisees. Edited by Jakob Neusner and Bruce D. Chilton. Baylor University Press, 2007.
- Rowland, Christopher. Morray-Jones, Christopher R.A.**, *The Insight of the Little Ones in the Gospel of Matthew*. – The Mystery of God. Early Jewish Mysticism and the New Testament. Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum. General Editor Peter J. Tomson. Volume 12. Brill, Leiden, Boston, 2009.

Runesson, Anders. *Behind the Gospel of Matthew: Radical Pharisees in Post-War Galilee?* - Currents in Theology and Mission 37/6, 2010.

Piibli ja Uue Testamendi tõlked

Novum Testamentum Graece, Nestle-Aland. Deutsche Bibelstiftung Stuttgart, 1979.

Piibel. Uue Maailma Tõlge. Väljaandjad Jehoova Tunnistajad, 2014.

Uus Testament ja Psalmid ehk Vana Testamendi laulud. Tõlkinud Hillar Pöld, Uku Masing, Kalle Kasemaa. EELK Konsistoorium, 1990.

Internetiallikad

Fraatz, Thomas C. <http://escholarship.org/uc/item/08g733kh> - page-1, (01.05.2017).

Sõnaraamatud

Võõrsõnastik, 3., täiendatud ja ümbertöötatud trükk. TEA Kirjastus, Tallinn 2015.

Ilukirjandus

Kazantzakis, Nikos. *Viimane kiusatus*. Uuskreeka keelest Kalle Kasemaa. Järelsõna Ain Riistan. Johannes Esto Ühing, 2007.

Jesus and the Pharisees in the Synoptic Gospels

Summary

The present master's thesis *Jesus and the Pharisees in the Synoptic Gospels* studies the relationship between Jesus, the most important person in the New Testament, and the Pharisees, his opponents.

In my study I try to answer these three questions:

1. How does the historical context and theological paradigms of the 1st-century Palestine affect the dynamics between Jesus and the Pharisees?
2. What caused the opposition between Jesus and the Pharisees in Synoptic Gospels?
3. Which 1st century religious groups can be identified through the opposition between Jesus and the Pharisees in Synoptic Gospels?

I have studied the controversy between Jesus and the Pharisees in the context of 1st-century Judaism and piety of the Torah. I accept the view of previous researchers that Pharisees were Jews who practised the piety of the Torah. It can be stated that most of the controversy between Jesus and the Pharisees arose from observing the Mosaic law.

Pharisees were the first to take into use the Oral Thora (*hālākā* in Hebrew) along with the Written Thora. During the course of my study I established that the argument was not whether to obey the Thora or no, rather how to live piously every day. Hence their argument was the implementation of the Oral Thora.

Third part of my thesis concentrates on early Christian communities who were searching for their identification. Writings in Gospels that describe the relations between Jesus and Pharisees can help to show different communities in early Christianity as well as explain the differences between Judaism and Christianity.

According to studies the opposition between Pharisees and Jesus in the Synoptic Gospels is amplified.

In my research I define the reasons for the polemic relations between Jesus and the Pharisees.

- Jesus and the Pharisees both were Jews in a Jewish environment with the same understanding of most important commandments of the Thora. The main argument between Jesus and the Pharisees was concerning the Oral Thora and there might have been difference in opinions. Disputes between different rabbinate and Pharisees were common.

- I can agree with other scholars and claim that the often sharp disputes between Jesus and Pharisees are characteristic of the fight between early Christian communities and can be an attempt to separate Judaism from Christianity. At the same time the Synoptic Gospels show Jesus's certain benevolence towards the Pharisees. Some of them support Jesus. In conclusion, according to some of the modern viewpoints, Jesus himself might have been a Pharisee.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Leevi Lillemäe

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
"Jeesus ja variserid sünoptilistes evangeeliumites"

mille juhendaja on Ain Riistan

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Põlvas, 05.05.2017